

Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi

Volume: 40, Winter-2018, p. (185-217)

ISSN: 1308-6200 DOI Number: 10.17498/kdeniz.443768

Translation Article

Received: July 13, 2018

Accepted: November 20, 2018

This article was checked by iThenticate.

**I. DÜNYA SAVAŞI'NDA ALMANYA'DA YAYIMLANAN SAVAŞ
GAZETESİ "ILLUSTRIERTE ZEITUNG"¹UN "TÜRKİYE (OSMANLI
İMPARATORLUĞU) VE ALMANYA"² ADLI SAYISINDAKİ MAKALE VE
YAZILARIN TÜRKÇEYE ÇEVİRİLMİŞ MUHTEVASI**

**THE TURKISH-TRANSLATED CONTENT OF ARTICLES AND
WRITINGS IN THE ISSUE ENTITLED "TURKEY (OTTOMAN EMPIRE)
AND GERMANY" OF "ILLUSTRIERTE ZEITUNG" PUBLISHED AS A
WAR NEWSPAPER IN GERMANY IN WORLD WAR I**

**СОДЕРЖАНИЕ ТУРЕЦКОГО ПЕРЕВОДА СТАТЕЙ "ТУРЦИЯ
(ОСМАНСКАЯ ИМПЕРИЯ) И ГЕРМАНИЯ" ИЗ НЕМЕЦКОЙ
ГАЗЕТЫ "ILLUSTRIERTE ZEITUNG" ПЕРИОДА ПЕРВОЙ
МИРОВОЙ ВОЙНЫ**

Şerife ÖZER*

Makaleler ve Yazarları³: 1. *Türkiye ve Almanya* (Yazar: Prof. Dr. Jaeckh, Berlin). 2. *Türk Şahsiyetler* (Yazan: Dr. Schrader, İstanbul). 3. *Güçlü Devletler ve Türkiye'deki Kültür Çalışmaları* (Yazan: M. Halil Halid Bey). 4. *Türk Mimarisi* (Yazan: Cornelius Gurlitt) 5. *Türkiye'nin Halkları* (Yazan: C. H. Becker, İsmail Hakkı Bey'in Karakalem Halk Tiplemeleriyle). 6. *Türkiye'nin Ekonomik İmkânları* (Yazan: Gizli Devlet Müsteşarlığından Prof. Dr. Alfred Philippson, Bonn). 7. *Türk Alman Demir Ve Deniz Yolları Politikası* (Yazan: Dr. Rer. Pol. Carl Anton Schaefer, Berlin). 8. *Türk İmparatorluğunun Güney Bölgesinden* (Yazan: Prof. Dr. Eugen Mittwoch). 9. *Osmanlı Şiiri* (Yazan: Prof. Dr. Martin Hartmann). 10. *Türk Doküma Sanatı* (Yazan: Prof. Dr. Graul, Leipzig). 11. *Türk Eğitim Sistemi* (Yazan: Prof. Dr. Franz Schmidt). 12. *Türk kadınından*,

¹ Orijinal metin için bkz. online katalog, Berlin Devlet Kütüphanesi, Prusya Kültür Varlıkları Bölümü:

<http://zefys.staatsbibliothek-berlin.de/zdb/titelnachweis/title/1020045264/>. Erişim:22/6/2018.

² *Illustrierte Zeitung, Die Türkei und Deutschland*, Herausgegeben in Gemeinschaft der Deutsch-Türkischen Verienigung. Verlag J. J. Weber, Nr: 3803, Kriegsnummer 94. (Leipzig).

* ORCID: 000-0002-1167-9317 Dr. Öğr. Üyesi. Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, TDE Bölümü, serifeozer@karatekin.edu.tr

³ Yazarlar hakkında kısa bilgi tercüme özetleriyle beraber verilmiştir. Yazarların büyük çoğunluğu kendi alanında uzman kişiler olup dönemin önemli şahsiyetleri olduğu görülmektedir. Fakat bazı yazarlar için Türkçe, Almanca ve İngilizce kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Türk Aile Hayatı Hakkında (Yazan: Bir Türk Kadını). 13. *Türk Tarımı* (Yazan: Hugo Tillmann). 14. *Türk Kalbi* (Yazan: Aka Gündüz). 15. *Hor'da. Irak'tan Bir Hikâye* (Yazan: Edgar Stern). 16. *Türk Alman Ticareti* (Yazan: Gerh. Kayser, Berlin). 17. *İstanbul'da Bir Alman Arkadaşa (Almanya'dan İzlenimler)* (Yazan: Habib Edib). 18. *Yakındoğu'ya Gideceklere Yol Gösterici* (Else Marquardsen, kızlık soyadı von Kamphövener). 19. *Türk Alman Derneği* (Yazan: Erich Schailer).

ÖZ

Almanca yayımlanan “*Illustrierte Zeitung*” gazetesi ilk olarak 1 Temmuz 1843 Yılında Leipzig’de basılmaya başlanmış ve 1944 Eylül’üne kadar yayın hayatını sürdürmüştür. I. Dünya Savaşı döneminde savaş gazetesi “*Kriegszeitschrift*” olarak yayımlanmıştır. I. Dünya savaşının ortalarına denk gelen 18 Mayıs 1916 tarihli sayısı ise Osmanlı- Almanya ilişkilerine ayrılmıştır.⁴ “*Die Türkei und Deutschland (Türkiye ve Almanya)*” başlığıyla yayımlanan 19 makale ve yazıda Osmanlı- Prusya/Almanya ilişkileri, Güçlü Avrupa ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğundaki kültürel faaliyetleri, Osmanlıların önemli şahsiyetleri, Türklerin aile hayatı ve toplumsal karakter özellikleri hakkında bilgi verilmiş; sanatı, edebiyatı, mimarisi, tarımı, ekonomik imkânları, demir- deniz yolları, ticareti ve iki ülke arasındaki işbirliğini geliştirmesi için kurulmuş olan Türk-Alman derneği tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı, Alman Savaş Gazetesi, “*Illustrierte Zeitung*”, Türk-Alman İlişkileri, Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere, Fransa, Kültürel Faaliyetler, Türk-Alman Derneği

ABSTRACT

The German newspaper *Illustrierte Zeitung* was first published in Leipzig on July 1, 1843 and continued to broadcast until September 1944. During World War I, the war journal was published as “*Kriegszeitschrift*”. The number of May 18, 1916, which corresponds to the middle of World War I, is divided into Ottoman-Germany relations. “*Die Türkei und Deutschland (Germany and Turkey)*”, published under the title 19, article. In these articles, the Ottoman-Prussian / German relations, the cultural activities of the powerful European countries in the Ottoman Empire, the important personalities of the Ottomans, the family life of the Turks and the characteristics of their social character were given; Turkish-German association was established to develop art, literature, architecture, agriculture, economic facilities, iron and sea routes, trade and cooperation between the two countries.

Keywords: World War I, German War Newspaper, “*Illustrierte Zeitung*”, Turkish-German Relations, Ottoman Empire, England, France, Cultural Activities, Turkish-German Association.

АННОТАЦИЯ

Немецкая газета “*Illustrierte Zeitung*” выходила в Лейпциге с 1-го июля 1843-го года по сентябрь 1944 – го года.

Во время первой мировой войны она выходила с боевым названием “*Kriegszeitschrift*”. Статьи 18 мая 1916-года относятся к Османско-Германским отношениям. В 19 статьях и письмах с заглавием “*Die Türkei und Deutschland (Турция и Германия)*” рассказывается о б Османско-Немецко/Прусскийских отношениях,

---

⁴ Nr. 3803, 146. Band, Kriegsnummer 94. 18 Mai 1916.

культурных мероприятиях сильных европейских государств в Османской империи, видных деятелях Османской империи, семейной жизни турков, архитектуре, сельскому хозяйству, экономике, морскому и железнодорожному сообщению и торговле. Наряду с этими, говорится о турецко-германской ассоциации, созданной для развития сотрудничества между двумя странами.

Ключевые слова: первая мировая война, немецкая боевая газета, *Illustrierte Zeitung*, Турецко=Немецкие отношения, Османская империя, Англия, Франция, культурные мероприятия, турецко-германская ассоциация.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu-Alman ilişkilerinin başlangıcından I. Dünya savaşına kadar kısaca göz atacak olursak bu ilişkinin 18. Yüzyılda, Osmanlı Padişahı III. Mustafa (1757-1774) ile Prusya Kralı Büyük Friedrich'in (1740-1786) başlattığı askeri işbirliği olduğu görülmektedir (Wallach 1976). Türk-Alman ilişkilerinin esas amacının Almanya'nın Osmanlı askeri yapısının reform yardımı olmayıp Osmanlı İmparatorluğu topraklarına yavaş geçişle yerleşme hedefi güttüğü bunun için Tuna Boylarına Alman göçmen yerleştirme faaliyetleri olduğu görülmektedir (Ortaylı 1981). Büyük Friedrich'in asıl amacı Kara Avrupası'ndaki güçlü devletler arasında sıkışan Prusya İmparatorluğunu bu durumda kurtarıp güneydoğuya doğru büyüüp yayılmasını sağlayarak sıcak denizlere inip rahatça sömürgecilik yapmaktır. Büyük Friedrich'in ancak bu yolla diğer güçlü Avrupa devletleriyle baş edebileceğini öngörmektedir. Bu sebeple Osmanlılara yaklaşma hatta Osmanlı-Prusya Birliği kurma niyetindedir. Tam bu sırada III. Mustafa'nın askeri yardım talebi Prusya'nın bu emellerini gerçekleştirmesi için bir fırsat olarak değerlendirilir. Fakat 7 yıl savaşları Prusya'nın kazandığı bazı meydan muharebelerine rağmen bu devlet için olumsuz sonuçlar getirmiş ve 1759'da Avusturya, Rusya ve Fransa ittifakı kurulmuştur. Ortaya çıkan bu ittifak ne II. Friedrich'in hayallerini gerçekleştirmesini mümkün kılmış ne de III. Mustafa'nın isteklerini gerçekleştirmesine imkân vermiştir. II. Friedrich'in ve III. Mustafa'nın Avusturya, Fransa ve Rusya taafından engellenen anlaşma niyetleri ancak 1761'de, Prusya ticaret ataşesi Rexin'in İstanbul'a gelmesinden altı yıl sonra bir ticaret ve dostluk anlaşması ile sonuçlanmıştır. Daha sonra askeri anlaşma konusunu tartışmak üzere Osmanlı Sarayı Ahmet Efendi adlı bir şahsı 70 kişilik bir ekiple 1763'te elçi olarak II. Friedrich'in sarayına göndermiştir (Kuran-Burçoğlu 2003: 171-73).

Daha sonra 1789'da tahta çıkan III. Selim'in İsveç ve Fransa'dan getirttiği subaylarla oluşturduğu Avrupa standartlarındaki Nizam-ı Cedid ordusunun 1808 yılında Kabakçı Mustafa yönetilen Yeniçeri isyanıyla ortadan kaldırılmış ve III. Selim hayatını kaybetmiştir. III. Selim'in yerine geçen II. Mahmud Devri'nde (1808-1839) köklü bir askeri islahata başlanmış ve bu bağlamda Prusyalılarla yoğun ilişkilere girilmiştir. II. Mahmud islahat çalışmaları için yardım alma çalışmalarında Fransa, Rusya ve Avusturya yardım etmeye hazır görünürken II. Mahmud Fransa'yı tercih etmiştir. Fakat Fransa bu yardım isteğini kabul etmemiş, vaadinden dönmüştür. Diğer iki ülke de tercih edilmediklerini fark ederek tepki koymuşlardır. Bunun üzerine II. Mahmud 1835 yılının sonlarına doğru Prusya İmparatoru II. Wilhelm'den İstanbul'daki Prusya Elçisi Grf von Königsmarck aracılığıyla askeri eğitici yardımı talebinde bulunur. Prusya Elçisi eğitim amaçlı bile olsa Rusya'nın Prusya'ya tepki göstermesinden çekinmektedir. Bu nedenle Padişah'a bir alternatif sunarak genç Türk subaylarının Prusya'ya gönderilerek orada eğitilmesini önerir. Yüzbaşı Moltke'nin İstanbul'a gelmesi bu müzakerelerin sürdüğü günlere rastlar. İstanbul'dan dönmesine iki gün kala Prusya Elçisi onu Serasker Hüsrev Paşa'nın karşısına çıkartır. Askerler arasında ordunun yeni düzeni ve milli savunma konuları konuşulur. Serasker Hüsrev Paşa Moltke'nin fikirlerini ve bilgisini beğenir. Bu

görüşmeden sonra Moltke'nin izni Prusya İmparatoru tarafından uzatılır ve Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk "Prusya Askeri Misyonu" göreve başlamış olur (Kuran 1984: giriş bölümü).⁵ Kumandanın adından dolayı bu misyon "Moltke Misyonu" adını alır ve 1835-1939 yılları arasında hizmet görür. Onu 1882-1885 yılları arasında hizmet veren "Kähler Misyonu" izler. 1886-1913 yılları arasında misyon şefliği "von der Goltz"a verilir. Bunu 1913-1918 yılları arasında "Liman von Sanders Misyonu" takip eder. İlk gelen misyonların görevi Türk askerlerini askerlik konusunda eğitmek, piyade ve süvarilere yeni savaş yöntemlerini öğretmek, ülkenin coğrafya haritalarını hazırlamak, askerlere tarih, coğrafya, matematik ve Fransızca dersleri vermektir. Daha sonraki misyonlar bilindiği üzere, I. Dünya Savaşı'nda Türk Ordusu'nda görev almışlardır (Kuran-Burçoğlu 2003, 177).

Orduda ve mülki teşkilatta islah için gelen heyetlerin ve Bağdat Demiryolunun Almanya'nın Türkiye üzerinde nüfuz kazanmasına yol açmış (Ortaylı 1981: 30) ve Türk-Alman işbirliği askeri alanda başlayıp ekonomik, sosyal, siyasal, eğitim, tarım vb. gibi birçok boyutta gelişmiştir.⁶ Bu işbirliğinin 1. Dünya Savaşında müttefiklik boyutuna ulaştığı görülmektedir.

1. Dünya savaşı esnasında Almanya'da yayımlanan ve kamuoyunu bilgilendiren Savaş Gazetesi "Illustrierte Zeitung (Resimli Gazete)"un Türkiye'ye atfedilen sayısını Türkçeye tercüme ettik. 19 makalenin tercümesi uzun olduğu için tercüme başlıkları birlikte özet halinde sunduk.

Gazete, önceleri haftalık daha sonra da iki haftada bir basılan resimli aile dergisi olarak kendini tanımlamaktadır. Her ne kadar gazete ebatında olsa da günlük haberlere yer vermeyip haftalık önemli haberleri yayımlaması ve bilimsel araştırmalara dayanan makale ve değerlendirmeler yayımlaması, renkli resimler ve reklamlara yer vermesi de dergi formatı olarak kabul edilmiştir.⁷ İlk baskısına 1 Temmuz 1843 yılında Leipzig'de basılmaya başlanmış 1944 Eylül'üne kadar baskısı devam etmiştir. Gazetenin Leipzig, Berlin, Viyana, Budapeşte ve New York'ta dağıtımı yapılmıştır.⁸ Gazete daha önceden normal gazete formatında yayımlanırken I. Dünya Savaşında 'Savaş Gazetesi' olarak yayımlanmıştır. Gazetenin Avrupa, Amerika, Balkan ülkelerine dağıtımı yapılmıştır. 1916'da Osmanlı İmparatorluğu terimi yerine Türkiye Devleti veya Yeni Türkiye Devleti tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Tercüme bahis konusu bölüm ise Berlin'de faaliyet gösteren Türk-Alman Derneği (Deutsch-Türkischen Vereinigung) işbirliğiyle gerçekleştirilmiş olup bazı makaleler Türkler tarafından kaleme alınmıştır. Makalelerin tercümesi başlıklarıyla ve yazar bilgileriyle özet olarak verilmiştir. Bazı yazarlar hakkında bilgi edinilemediğinden boş bırakılmıştır. Makaleler kadar yer tutan reklamlar⁹ hakkında bilgi vermeye gerek görmedik.

⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Wallach 1976 ve Ortaylı 1981.

⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Ortaylı 1981.

⁷ Opac online taramasındaki sınıflandırma

"Thema (Schlagwort.) Familienzeitschrift; Zeitschrift.":

opacplus.bsb-muenchen.de/metaopac/search?View=default&db=100&id=715543-8.

Erişim: 21/10/2017.

⁸Krş. Online katalog:

[https://opacplus.bsb-muenchen.de/metaopac/search?View=default&db=100&id=715543-8.](https://opacplus.bsb-muenchen.de/metaopac/search?View=default&db=100&id=715543-8)

20.05.2018

⁹ Reklamlar Osmanlıca harflerle Türkçeye çevrilerek hem Almanca hem Türkçe verilmiştir.

1. Türkiye ve Almanya¹⁰

(Yazar: Prof. Dr. Jaekch, Berlin, s. 2)

Prof. Dr. Jäckh (1875-1959): Prof. Dr. Jäckh, Türk-Alman Derneğini hayata geçiren kurucu üyesidir. 1908 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na yaptığı ziyaretiyle Osmanlı İmparatorluğu ile münasebeti başlamış ve henüz o yıllarda Türk-Alman derneğini kurma planları yapmıştır. Dil ve Edebiyat öğrenimi görmüş Heidelberg Üniversitesinde Romanistik doktora'sı yapmış, fakat kariyerine politika gazeteciliği alanında devam etmiştir. Bu alandaki çalışmaları esnasında Alman Dışişleri Bakanlığıyla sıkı işbirliğine girmiş ve I. Dünya Savaşı'nda ve daha sonraları da Yakınoğu uzmanı olarak Bakanlığa danışmanlık yapmıştır. 1916'da Berlin Üniversitesinde Türk Tarihi Hocası olarak dersler vermiştir.¹¹ Türk Alman ilişkileri alanındaki faaliyetleri Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir.

Tercüme (özet):

Bütün politikaların temeli coğrafyadır. Coğrafyanın kanunları Türk-Alman siyasi ilişkilerinin de kanunlarını ve Almanya ile Türkiye'nin ortak düşmanlarını belirler. Bismark'la başlarsak, Avrupa'nın ortasında bir Prusya-Almanya çemberi mevcut. Türk çevresi ise Avrupa dışında. Bu iki çevrenin ne coğrafi bakımdan ne de politik olarak karadan ve denizden (o dönemde henüz Alman deniz kuvvetleri yoktu) birbiriyle temas halinde olması imkânı yoktu. Her iki çevrenin teğetlerinin (temas ettikleri yerlerinin) aynı özelliği vardır: aynı dört büyük dünya gücü (Rusya, Avusturya-Macaristan, Fransa ve İngiltere) Prusya-Almanya'ya temas ettiği gibi Türkiye'ye de temas etmektedir. Bundan dolayı Bismark, komşuları olan dört büyük gücün dikkatini Avrupa'dan Ortadođu'ya yönelterek onlarla uğraşmalarını sağlamıştır. Bu dört büyük güç Türkiye'ye karşı temas politikası uygulamışlardır. Önceleri coğrafi zorunluluk sonucu komşu olmalarından dolayı, daha sonraları ise güttükleri politikalar sebebiyle kendilerine uygun özel politikalar üretmişlerdir: Bu Müslüman halkları büyük Türk imparatorluğundan ayırmaya ve onları devamlı ve sürekli bir şekilde Türklerin merkezine (Türkiye'ye) gitmeye zorlamalarıdır. Buna karşılık Bismark ise Almanya- Prusya krallığı ile dolaylı bir temas meydana gelene kadar, hem coğrafi temasının olmaması hem de politik kaçınmadan dolayı uyumlu bir politika izlemiştir. Bu durum Bismark'ın kurduğu Alman-Avusturya Birliğinin Berlin anlaşmasının yürürlüğe girmesiyle birlikte, Alman sınırlarını Avusturya ve çevresine genişleterek Alman çevresinin Türk çevresiyle temas etmesine kadar devam etmiştir. Böylece Bismark sayesinde coğrafi olarak Almanya-Avusturya-Türkiye üçlü ittifakı meydana gelmiştir.

Alman tarihçi Ranke'nin de dediği gibi "Alman ekonomisinin geleceği İstanbul'un kaderiyle çok yakından bağıntılıdır." Bu ekonomik hesap, dünya ekonomisi haline gelen ve dünya politikasına yönelen Almanya'yla başlamıştır.

Prusyalıların imparatorluk kurup ve Büyük Prusya politikasının başladığı andan itibaren, ortak komşular ve ortak düşmanlara karşı beraber hareket etme hesaplarına dâhil etmek için bakışlarını uzaktaki Türkiye'ye çevirmiştir. Büyük Friedrich'in babası bu politik çizgiyi başlatmıştı. Büyük Friedrich kendisi de 40 yıl boyunca buna uydu ve bariz olarak da 1762'de Prusyalıların Kauniç kuşatması sırasında (Rusya, Avusturya-Macar Birliği ve Fransa tarafından) kuşatılmalarının Türkiye tarafından bozguna uğratılmasını kendi lehine kullanma arzusu duymuştur. Ve bir kez daha 1779 yılında Prusya'yı ve Avusturya'yı Türkiye'yi Rusya'ya karşı korumaları için bir araya getirmiştir. Bu tarih, bir nevi "Berlin'den Bağdat'a" hattının doğum tarihi olmuştur.

¹⁰ Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ortaylı 1981.

¹¹ Daha geniş bilgi için bkz. Leidinger 2017, 25 vd.

Coğrafi, ekonomik ve politik olgular Almanya ve Türkiye'yi yavaş, fakat emin adımlarla bir araya getirmek zorunda kaldı. Bu gelişmeyi hazırlayan şartlar için bir dizi tarihi olaylar meydana gelmiştir.

2. Türk Şahsiyetler

(Yazan: Dr. Schrader, İstanbul, s. 4)

Dr. Friedrich Schrader (1865-1922): 1891-1918 yılları arasında İstanbul'da yaşamış Alman gazeteci yazar. İstanbul'u adım adım gezerek izlenimlerini İstanbul'da çıkan "Osmanischer Lloyd" gazetesinde, semt röportajları, insan portreleri şeklinde yayınlamıştır.¹²

Tercüme (özet):

Türkiye'nin bütün önemli şahsiyetleri İtalyan ve Fransızların kitaplarında eski türbanlı resimlerle yayımlanmış ve okuyucular tarafından ürkütücü karşılanmıştır. Biz ama Türkleri sadık dostlarımız ve yardımcımız olarak görüyor ve güncel kıyafetleriyle tanıtıyoruz.

Bunlardan en önemlileri başvezir Şehzade Said Halim Paşa'dır. Baş vezir Şehzade Said Halim Paşa'nın babası Şehzade Halim'in Mısır kökenli Hedivialen ailesine mensuptur. İstanbul'da ve Anadolu'da çok geniş toprakları vardır ve çok ihtişamlı bir yalıda yaşamaktadır. Halim Paşa "Genç Türkler Partisi" üyesidir. Kendisi statü olarak Şeyhülislamla aynı düzeydedir, derin bir İslamî eğitim aldığı halde yenilikçidir.

Diğer önemli şahsiyet Talat Bey'dir. Talat Bey, küçük bir posta memurluğundan zekâsı ve büyük azmi sayesinde önce Genç Türkler komitesinde aktif olup yeni Türkiye'nin inşa edilmesinde 1908'de hazırlanan Tanzimat fermanında çok gayret sarf etmiştir. Edirne bölgesinden mebus seçilerek İstanbul'a meclise gönderilmiş ve İçişleri Bakanı seviyesine kadar yükselen ilginç bir kişiliktir. Diğer taraftan İngiliz basınında kendisinin dinsiz ve mason olduğu hakkında haberler çıkmış; fakat Osmanlı halkı bu habere itibar etmeyip Talat Bey'i desteklemeye devam etmiştir. Talat Bey Osmanlı'yı güçlendirmeye çalışan çok gayretli bir bakandır.

En önemli şahsiyetlerden bir diğeri de Enver Paşa'dır. Enver Paşa Berlin'e askeri ataşe olarak gönderilmiş orada hem askeri hem de politik açıdan Alman fikirlerini çok benimsemiştir. Trablus savaşına kadar bu görevde kalarak Bingazi savaşına katılmış diğer taraftan Kamil Bey yönetimindeki kabine 1913'te söylentiye göre onun yardımıyla feshedilerek yerine Mahmut Şevket Paşa hükümeti kurulmuştur. Kendisi de Gelibolu komutasını alıp millî bir hareket başlatarak Çanakkale'nin tekrar ele geçirilmesi için savaşmıştır. Arnavut İzzet Paşa'dan sonra savaş bakanı olmuştur. 1914'te bir şehzade kızıyla evlenip Tümgeneral (Ferik) unvanı almıştır. Almanlarla müttefikliği desteklemiş ve bunun için bütün ağırlığını kullanmıştır. Samimi bir Alman ve merkez güçler dostudur.

Bu şahsiyetlerin dışında Türkiye'de etkili olan birçok önemli asker ve memurlar var. Belki ileride gazetemiz onları da geniş bilgilerle tanıtabilir. Kendileri hakkında bilgi verilmeden yalnızca resimleri bastırılan şahıslar şunlardır: Şükrü Bey (Eğitim ve Ulaştırma Bakanı), Bekir Bey (Edirne Valisi), Mustafa Abdülhalik Bey (Halep Valisi), Ahmet Nesimi Bey (Ticaret ve Tarım Bakanı) vb.

---

¹² Schrader 2015, Tanıtım bülteninden.

3. Güçlü Devletler ve Türkiye’deki Kültür Çalışmaları¹³

(Yazan: M. Halil Halid Bey s. 8)

M. Halil Halid Bey: Çerkeş Şeyhizâde Halil Hâlid Bey (1869-1931). Diplomat, yazar, düşün adamı. Ankara’da doğdu. Babası Çerkeşşeyhizâde Ahmed Refî Efendi, annesi Refika Sıdika Hanım’dır. Dedesi Osman Vehbi Efendi, II. Mahmud devrinin İstanbul ruûsu pâyesi önde gelen ulemasındandır. Halil Hâlid millî ve manevi değerlerine bağlı, geniş kültüre ve tarih bilgisine sahip bir Osmanlı aydınıdır. Arapça, Fransızca ve İngilizce’yi iyi derecede bilmesinin yanı sıra Almanca, Farsça ve Urduca’ya da vâkıftı. İngiliz ve Fransız yayılcılarına şiddetle karşı çıkan Halil Hâlid yazılarında, Afrika ve Asya’daki kolonilerin bağımsızlık mücadeleleri sırasında uğradıkları zulümleri anlatmıştır. Eserleri ve yazıları özellikle Hindistan’daki müslüman aydınlar arasında geniş yankı uyandırmış, Urduca, Arapça ve İngilizce olarak geniş bir okuyucu kitlesi bulmuştur.

Bazı Eserleri. 1. The Diary of a Turk (London 1903). 2. A Study in English Turcophobia (London 1904). 3. Cezayir Hâtıratından (Kahire 1906). 4. Panislamische Gefahr (Berlin 1918). 5. Fusûl-i Mütenevvia I, İslâm ile Nasrâniyetin Münâsebât-ı Asliyyesi (İstanbul 1326). 6. Türkler ile İngilizler’in İlk Teması (İstanbul 1326). 7. Bazı Berlin Makâlâtı (Berlin 1918). 8. The British Labour and the Orient (Bern 1919). 9. Türk Hâkimiyeti ve İngiliz Cihangirliği (İstanbul 1341).¹⁴

Tercüme (özet):

Doğuda, büyük güçlerin kültürel çalışmalarından bahsedecek olursak, bununla kastedilen esasen bu ülkelerin maddî çıkarlarını geliştirmek için yaptıkları faaliyetler olduğunu kastettiğimizi devamlı göz önünde bulundurmak gerekir; bilindiği gibi kültürel çalışmalar ahlâkî amaç da güdebilir. Fakat Doğu’nun Batı’dan ahlâk almaya pek de ihtiyacı yoktur.

Yakın Doğu ülkeleri arasında Türkiye, kendi bağımsız ve önemli pozisyonunu ispat ettiği halde, yakın geçmişte Avrupa ülkelerindeki maddî yenilikleri ve medeni gelişme yolunu takip edip, Avrupa’yla aynı düzeyde başa baş gitmeyi devam ettirmedi. Devlet yönetimi ~~çok~~ aşırı derecede karıştı; uyanmaya ve batıdaki halkların ilerlemelerini takip etmeye ortam yoktu. Bu sorunlar Türkiye’nin Batı medeniyetinden geri kalmasına neden olmuştur. Birkaç kuşak önce Hükümet yenilik ve reform mecburiyetini görmüştü, aynı zamanda fark etmişti ki bunun gerçekleştirilmesi için dışarıdan yardım edilmesi ve yönetilmesi gereklidir. İngiltere ve Fransa, Türkiye’nin medeniyet seviyesini Batıdakine yükseltme çabalarında malzeme ve yönetim desteği vermek ~~ve~~ için Türkiye’ye baskı yapıyorlardı.

Son yıllardaki olaylar açık seçik göstermiştir ki, İngiltere ve Fransa, gerçekte hiçbir zaman Türkiye’yi kendi konumunu kendi gücüyle gösterebilen, sağlam ve güçlü görmek istemiyorlardı. İki ülke de yayılcı güçlerdi ve yayılma politikaları veya sömürge edinme çalışmalarını da genellikle Müslüman halklar üzerinden gerçekleştirmişlerdir. Bunlar Osmanlı İmparatorluğunu Afrika ve Asya’daki hâkimiyetini ellerinden aldılar. Onların kültürel kurumları, tek taraflı, kendi çıkarlarına ve sömürülerine hizmet etmenin dışında boş şeylerdi. Bu kurumlar tabii ki bağımsız bir devlete yardım niteliği taşıyan ve Türk halkının refahını artırıcı kurumlar değildi. Türkiye ile ticari ilişkilerinin karakteristik özelliği de kayda değer önemli bir şey vermeden Türkiye’de çok kâr etmekte. “Eğer bu iki süper gücün ikili ilişkileri çerçevesinde, tek taraflı ticaret yapmak için “kamu yararına kurumlar” başlığı

¹³ Daha geniş bilgi için bkz. Kuran-Burçoğlu 2003, 189 vd; Ortaylı 1981.

¹⁴ Uzun 1997, 313-16.

altında Türkiye'ye baskı kurarak yaptıklarını anlatmak için örnekler verecek olursak ciltler dolusu kitap yazmak gerekir.”

Yabancı güçlerin, dış ülkelerin özel mülki hakları olan Türkiye'ye baskı ile elde ettiği 'kapitülasyonlar' I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla da feshedilen haklar ve imtiyazlar korkutucu ve tehlikeli bir boyut kazanmıştı. Şu bir gerçek ki, kendi yararlarına çalışan kurumların çıkarları için Türkiye'den alınmış olan imtiyazların, milli çıkarlar sebebiyle Türkiye'de bazı tepkilerle karşılaşması, İngiliz ve Fransız basınında Türklerin karşı olduğunun işareti olarak değerlendirildi. Bu durumu fırsat bilerek bu ülkeler “İslam fanatizmine karşı” mücadele başlatıp “Türkiye'de Hristiyan tebaaya baskı” yapıldığı gerekçesiyle protesto faaliyetleri ve duygu sömürsü yapmış, bütün resmi protestolarını da çok dikkatlice, medeniyet ve adalet kisvesi altında yapmışlardır.

Türkiye'de hükümet değişikliğinden sonra yönetici pozisyonundaki bütün devlet adamları ülkenin madenlerini geliştirmeye ve işlemeye karar verdi. Bütün ekonomik ve idari alanda hızlı gelişme sağlamak ve ilerleyebilmek için gerekli parayı bulabilmek için yabancı destek aradılar. Böyle medeni kurumlara destek ve yardım için İngiltere ve Fransa'yı tercih ettiler, çünkü bu iki gücü Osmanlı İmparatorluğunun 'iyiliğini isteyen geleneksel' dostları kabul ediyorlardı. Bu yanlıgı fazla uzun sürmedi. Yeni Türkiye için bu iki ülkeden alınan sempati sözleri kaybolmuştu. Türkiye'ye, tıpkı eski hükümet tarafından uygulanmış olan ve ülkenin çıkarlarına zarar vereceği belli olan imtiyaz politikası isteyen tek taraflı teklifler sunmuşlardır. Türkiye özellikle Doğudaki taşra bölgesinde kamu yararına hizmet verecek kurumları inşa edecek firmalara ihtiyaç duymaktaydı. Fakat ne Fransa ne de İngiltere Rusya'nın duygularına saygı göstermek için, Türkiye'nin bu çabalarına destek olmak istemiyordu. Çünkü doğal olarak, Türkiye'nin Asya bölgesinin gelişmesinden hoşnut olmayacak olan Rusya'nın hislerine saygı gösteriyorlardı. Türkiye'nin yeni yöneticileri, İngiltere ve Fransa'nın Rusya ile ittifak birliğinden bir şekilde kopacağına beklentisi içinde olmanın saçmalık olduğunu görmeye başlamışlardı. Günümüzde de Rusya'nın da İngiltere ve Fransa'dan ayrılacağını düşünmek aynı şekilde saçma bir hayaldir.

Türk devlet adamları sonunda, bu iki geleneksel dostun özel amaçlarının, Türkiye'nin haklarını ve mülkünü yutmak olduğunu düşünmeye başladılar. Oxford Üniversitesi'nden İngiliz bilim adamı Prof. Holland'ın “The History of the European Concert in the Eastern Questions” adlı eserinde belirttiği gibi “Onların amaçları Osmanlı İmparatorluğunu parçalanması için çaba sarf etmektir”.

Son yıllarda, dünya savaşının başlamasından kısa bir süre önceki esnada, bu iki güç Türkiye ile olan ilişkilerinde, hiçbir şekilde kolaylık sağlayıcı, yapıcı olmadıklarını göstermişlerdir. Türkiye'den çok beklentileri vardı ve huzurunu kaçırmışlardı. Bütün girişimlerini engelleyip kendi çıkarlarını sağlamaştırarak yeraltı zenginliklerini sömürmeye çalışıyorlardı. Türkiye, ekonomik, askeri ve diğer alanlarda yardım istemek için Almanya'ya başvurup onların yardıma hazır olduğu gördüğünde bu iki İtilaf Devleti ve Rusya Türkiye'ye karşı kızgınlıklarını ve kötü niyetlerini ortaya koymuşlardır. Türkiye daha önceleri İngiltere ve Fransa'dan reformistler, eğitimciler ve idareciler almıştı, fakat bu kişiler kendi ülkelerinin yararına ve amacına hizmet etmiş, Türkiye'nin de zararına çalışmışlardır.

4. Türk Mimarisi

(Yazan: Cornelius Gurlitt, s. 11)

Cornelius Gurlitt (1885-1938): Alman Barok sanatı araştırmacılarının öncülerinden olan Gurlitt, 1905'te Alman Büyükelçisinin aracılığı ve Abdülhamid'in özel izni ile İstanbul'a gelmiş, Birçok mimari eserin çizimini ve rölövelerini yapmış, fotoğraflarını çekmiştir.¹⁵ Mimari alanında çok sayıda eser yazmıştır. İstanbul'daki araştırmalarını da Osmanlı Türklerinin kültür tarihini ve sosyal hayatını yansıtan temel kaynaklardan biri olan "Die baukunst Konstantinopels" adlı eserini 1912 yılında Berlin'de yayımlamıştır. Gurlitt yaşamının son yıllarında Atatürk tarafından Türk Tarih Kurumu'na şeref üyesi seçilmiştir.¹⁶

Tercüme (özet):

Türkler 13. yüzyılda Ön Asya'da politik güce sahip olduklarında çiftçi ve çobandılar. Beraberlerinde getirdikleri bir kendi mimarileri yoktu ve taş ile ev inşaatını da ısrarla reddettiler. Günümüzde bile taşrada, şehirlerde hatta İstanbul'un Türklerin yaşadığı semtlerinde neredeyse tamamıyla hafif keresteden yapılmış evler görülmektedir. Yalnızca kamu binaları taştan yapılmıştır.

İslam, Türkleri yüksek seviyede inşaat yapmaya teşvik etmiştir. Fakat bu da inşaat sektöründe çok mütevazı eserleri olan bir halktan, Araplardan esinlenerek olmuştur. İslam Peygamberi Muhammed ilk mescitlerini içeriye diktiği ahşap sütunları emniyete almak için dört duvar çekerek yapmıştır. Toplanan halk burada savaşçı gibi bir düzende oturmuşlardır: Mümin aynı zamanda din savaşçısıydı.

Bütün en eski camilerin de bu düşüncenin tekrarı olarak imar edildiği görülüyor. Kerestenin yerine taş kullanılmaya başlanmıştır. Küçük Asya'nın efendileri konumuna gelen Türkler de yerli inşaat usta ve işçilerini kullanmıştır. Türk İmparatorluğunun selefleri ve Müslüman olan Selçuklular yerel mimariye, doğudan getirdikleri yabancı unsurları da katmışlar ve doğuda ve başkentleri Konya'da çok muhteşem eserler inşa etmişlerdir.

Türk mimarisi 1453'te İstanbul'un fethiyle önemli bir değişim göstermiştir. Hiç gerek olmadığı halde şehrin merkez kilisesi Ayasofya kubbeli olması sebebiyle mimari değişiklik yapılmadan Mekke'ye yönelen bir mihrapla camiye çevrilmiştir. II. Mehmet Camisi'nin yapımında bu kubbe örnek alınarak çevresine de 4 yarım kubbe eklenerek muazzam bir mimari elde edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın mimarı Mimar Sinan Ayasofya'dan esinlenerek mimaride gerçek bir rönesans yapmış, Süleymaniye, Şehzade Camisi ve sayısız eserleriyle dünyanın en iyi mimarı unvanını kazanmıştır. Türkler Bizanslıların yapı tarzını almış, fakat kendi temel unsurlarını da korumuşlardır. Türk süsleme sanatı ile süsleşmişlerdir. 17. yüzyıldan itibaren mimari gerilemeye başlamış, doğunun tesirinden uzaklaşmış, 18. yüzyıldan itibaren de İtalyan ve Fransız mimarisi örnek alınmış ve Paris modasına uyulmuştur. Ethem Paşa'nın Türk mimari ve süsleme sanatıyla ilgili yayınladığı ders kitabıyla Türk mimari tarzına geri dönülmüştür. Berlin İnşaat Akademisi'nde mimarlık okumuş olan Kemaleddin de Türk mimari özelliklerine tekrar önem vererek Batılı mimarların ihmal ettiği özellikleri kullanmıştır.

Türkiye eğer Fransızların etkisinden kurtulup kendi değerlerine geri dönerse kendi ayakları üstünde duran güçlü bir ülke olabilir.

¹⁵ <https://www.istanbulmuzayede.com/urun/529423/cornelius-gurlitt-di>. Erişim: 14/06/2018.

¹⁶ agy.

5. Türkiye'nin Halkları¹⁷ (yazan: C. H. Becker, s. 12-13, İsmail Hakkı Bey'in Karakalem Halk Tiplemeleriyle)

Carl Heinrich Becker (1876 – 1933): Şarkiyatçı ve devlet adamı. Lozan, Heidelberg ve Berlin Üniversitelerinde öğrenim görmüştür. Heidelberg Üniversitesinden doktora ünvanı almıştır. Hamburg Koloni Enstitüsü müdürlüğü yapmıştır. 1921'de Kültür Bakanı olmuştur. 1925-30 yılları arasında bakanlık yapmıştır. 1930'dan sonra şarkiyat çalışmalarına ağırlık vermiştir. Şarkiyat sahasında önemli bir yer teşkil eden "Der Islam" adlı derginin kurucusu (1910) ve baş editörüdür.¹⁸

Tercüme (özet):

Türkiye, Japonya gibi tek milletli bir devlet değil, çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu fakat milletin bütününü Türk olmadığı bir devlettir. Türklerin politikadaki önemi büyük, devletin kurucusu, askerinin ve devletin yönetimi onların elinde ve devletin dili de Türkçedir. Hangi halkın nüfusunun ne kadar olduğuyla ilgili tam bir istatistik olmasa da, bilimsel istatistik tahminlerine göre Osmanlı İmparatorluğu'nda 9 milyon Türk, 6 milyon Arap, aşağı yukarı 1,5 milyon Yunan, Ermeni ve Kürt, 1 milyona yakın Yahudi ve 1 milyon da diğer halkların olduğu ve toplam 21 ila 22 milyon arasında nüfusu olduğu tahmin edilmektedir. Demek ki Türkiye'nin nüfusu Prusyalıların nüfusunun yarısı, Alman nüfusunun da çeyreği kadardır ve Almanya'nın üç katı büyüklüğünde yüzölçümüne sahiptir.

Türkiye'de bu garip halk karışımının oluşmasının sebebi ise Türkler Küçük Asya'da Selçukluların mirasçısı olarak Müslüman bir halktı ve kendilerine tabi olan Hristiyanlara dini özgürlük tanımış olmaları, değişik Hristiyan kurumlarının devlet içinde devlet gibi özgürce organize olmaları, kendi yönetimlerinde de çok geniş anlamda özgürlüklerini kullanmalarındır. İslam'ın hoşgörüsü, Orta Doğunun çeşitli Hristiyan halk gruplarına organize olma şansı tanımış ve bu hoşgörü sayesinde bu halklar yalnız dinlerini değil, milli özelliklerini (kültürlerini) ve milli benlik bilinçlerini de günümüze kadar koruyabilmişlerdir. Yalnızca dini değil, 'millet' yani milliyet sınıflandırmasına göre yapılan Anayasanın yürürlüğe girmesinden itibaren, şimdi yavaş yavaş gerçek anlamda Hristiyan halklar Osmanlı devlet yönetiminde yer alacaktır.

Ana Hristiyan gruplar Yunanlılar ve Ermenilerden oluşmaktadır. Yunanlılar Küçük Asya'nın sahil bölgelerinden iç bölgelerine kadar olan yerlerde oturmakta, Ermeniler ise kendi anavatanlarında Küçük Asya'nın arka tarafında (Kürdistan), Kilikya (Küçük Ermenistan) ve İmparatorluğun her bölgesine yayılmış olarak yaşamaktadırlar. Küçük halk grupları oluşsa da yerli halk gruplarının büyük çoğunluğu Türkleşmiş ve Türkçe öğrenmiştir. Etnografik açıdan bakıldığında Ön Asya'daki Türkler Orta Asya'daki Türklerden önemli ölçüde farklılık gösterir. Ön Asya'dakilerde çok kuvvetli bir Bizans kan karışımı olmuştur ve kültürleri de İslam ve Bizans kültürlerinin karışımından oluşur. Bütün bu gelişmelerin etkisiyle Türkler coğrafi olarak Ön Asya (Anadolu) Bölgesi'nde sınırlı kalmıştır. Coğrafi açıdan da çok farklılık gösteren Türkiye'nin bütün güney bölgesi ise Arapça konuşan, içine kapalı bir Arap yerleşim bölgesidir. Suriye, Mezopotamya ve Arabistan'ı Türkler fethettikten sonra yalnızca yönetimi ellerine alıp eski düzene genelde dokunmamışlardır. Türkiye'nin etnografik açıdan çok çeşitlilik göstermesinin arkasında bu tarihi gelişmeler ve bugüne kadar Türkiye'nin kendi yönetimi altındaki halkları Türkleştirmekten kaçınması yatmaktadır.

¹⁷ Daha geniş bilgi için bkz. 104-116.

¹⁸ Özeydin 1992, 288.

Türklerin Osmanlı İmparatorluğundaki tarihi Beylik rolü sosyal statülerinde ve milliyetçi özelliklerinde belli olur. Tabii ki Doğu'da Batı'da olan sosyal statüler yoktur. Cermen ülkelerinden ve hatta Roma ülkelerindekinden çok daha fazla demokrattırlar. Buna rağmen, büyük bölümünü devlet memurlarının ve askerlerin oluşturduğu yüksek sosyete bir üst grup vardır. Bu yüksek statüdekiler yalnızca Türklerden oluşmaz. Bunların içlerinde Hristiyan Racaların tersine, çok eski dönemlerden beri bir İslam Devletinde Türklere yakınlık sağlamış Müslüman Araplar da vardır. Son zamanlarda ama çok sayıda Hristiyan unsurlar da bu yüksek sosyal statüye dâhil olmayı başarmışlardır. Büyük çoğunluğunu Türkler oluşturur ve şüphesiz ki Türklerin devlet yönetiminde ve askeri alanda üstün yetenekleri vardır. Başka hükmeden Beylik rolü üstlenmiş halklardan farklı olarak şimdiye kadar ticaret ve ekonomiyi reddeden bir duruş göstermiştir. Yeni dönem bu durumda biraz değişiklik sağlamıştır. Bu entelektüel yüksek zümreye bir kısım din bilginlerini (bu bilginler Yahudilerdeki gibi bilginler veya Hristiyanlardaki papazlar gibi değil) din büyüklerini, yani mollaları da saymak gerekir. Eğitilmiş yüksek zümrenin en üst tabakasını şüphesiz Mollalar, daha alt tabakasını ise halktan kişiler oluşturur. Üst zümrenin bütün hepsi büyük oranda Fransız eğitimi almıştır. Fakat buna karşı şimdi, önde gelen ve söz sahibi olan bütün Türklerin katıldığı ve eğitimin, öğretimin Türk milliyetçiliğinin ön planda tutularak yapılmasını talep eden bir Türk tepkisi oluşmuş durumdadır. Türklerin üst zümresini memurlar oluşturur, büyük bölümünü ise Anadolu'daki köylüler. Bu Türklerden Avrupa kültürünün etkisinde kalmamış, saf Türk kültürünün özelliklerini öğrenmek mümkündür ve gücünü de bu köklerden almaktadır. Anadolu Türkü çiftçi ve çobandır. Çiftçilik alanında özellikle küçük bahçecilik alanında yüksek ekonomik gelişme göstermiş en çok tercih ettiği uğraşı alanı da sebzeçilik ve çiçekçiliktir. İşinde çok sert, biraz da hantal denilebilir. Ticarete genelde yeteneği azdır. Tabii ki Türklerin de bazen pazarda bir yeri var, fakat pazar hareketlenip ortalığı Levanten unsurlar kaplayınca Türkler genellikle geri çekilirler. İçsel ve dışsal duruşları doğuştan aristokrattır. Doğu toplumlarının temel zaafiyeti olan, dış görünüşe göre kabul görme ihtiyacı Türklerde yok gibi görünüyor. Kendini takdimi ve davranışları dürüst ve saygıdeğer; içlerinde öz disiplinleri var. Dindar ve muhafazakâr, fakat bütün eğlencelerde ve önemli günlerde doğu halklarına özgü, bizdeki bayat esprilere benzeyen kendilerine özgü espriler yaparlar. Avrupa'da yaygın görüş olan lüks harem efsaneleri imparatorluğunun tersine, oryantal Türklerin evleri ve geçimleri oldukça sadedir. Türklerin içinde hâlâ, biraz eski Moğol göçmen ruhu yaşamakta ve bu etnik irsi damar da bu dünya hayatının faniliği dini görüşüyle birleştirmiştir. Onda huzur, ağır ve sakin işle yapmasıyla bağdaştırılmış ve hiç şüphe yok ki yaptığı iş bütün Türkiye'nin ekonomisinin en değerli faktörünü oluşturur. Devlet için Anadolu köylüsünün paha biçilmez bir özelliği vardır, bu da onun bütün benliğiyle asker olmasıdır. Anadolu'yu çok iyi gözlemlemiş birisi doğru bir tespitle şöyle demişti: "Türkler, Almanların veya Rusların kastettiği anlamda iyi asker değil, asker olma Türklerde esasında milletin normal halidir." Türklerin bu askeri özelliği bilinmezse, Osmanlı İmparatorluğunun tarihini anlamak mümkün olmaz. Ekonomik hayatlarını canlandırabilmeleri için son yıllarda yaşadıkları birçok savaştan sonra hak ettikleri uzun bir barış dönemi dileyerek diyoruz ki Türkiye'nin bekası için en iyi silah, onların içlerinde mevcuttur.

Türklerin yanında ikinci büyük halk grubu Araplardır. Türklerin kökeni Moğollara, Araplarınki ise Samilere dayanır. Bu iki halk arasındaki farklılık çok fazladır. Araplarda kandan gelen Araplıkla, anadili Arapça olanlar arasında çok kesin bir ayırım yapmak gerekir. Araplar daha İslam öncesi ve özellikle de ilk Halifeler döneminde memleketlerinin sınırlarını aştıkları dönemlerde yayıldıkları memleketleri Araplaştırdılar. Bu Araplaştırma günümüze kadar devam etmiştir. Böylece, Arap çöllerindeki bedevi Arapların yanında,

eğitim düzeyi tabii ki çok daha yüksek olan, ekonomi ve eğitim alanında nitelikli, çoğunlukla kültür ülkeleri olan Suriye ve Mezopotamya'da yaşayan yerleşik Araplar da vardır. Şehirli Arap kültürü Suriye kültüründe çok daha farklı bir önem taşır. Bu bölgenin büyük bir bölümünü Hıristiyan Araplar oluşturur ve ticaret ekonomik hareketliliğe büyük katkı sağlamaktadırlar. Arap basınının çok büyük bölümü onların elindedir ve bu Arap ticari hayatının yeteneklerini ortaya koyduğu bütün bölgeleri kapsar. Maalesef tarihi sebeplerden kaynaklanan, genellikle güvenilmez insanlar olmaları sebebiyle, Türk karakterindeki dayanışma özelliğinden farklıdırlar.

Son Müslüman topluluk olarak bu bölgede Fars ve eski Ermenistan dağları ve Mezopotamya arasındaki bölgede yaşayan, çok yetersiz şekilde tarım ve hayvancılıkla uğraşan Kürtleri sayabiliriz. Savaşçı bir halktır, vahşi, acımasız ve kültürsüzdürler. Türk Devleti onları belirli ölçüde de olsa disiplin altına alabilmek için çok çaba sarf etmektedir. Düzensiz Süvari Alayı olarak bütün devlet için yararlı hale getiriliyorlar. Türklerden ve Sami ırkı Araplardan farklı, üçüncü farklı grubu oluşturan Hint- Ari (Hint-İran) halkları grubuna aittirler.

Türkiye'nin en önemli Hıristiyan halklarını oluşturan Yunanlılar ve Ermeniler, tarihi gelişmeler sonucunda Avrupa'daki Yahudilerin durumundan farklı muameleye tabii tutulmuşlardır. Devletin yönetici pozisyonlarından ve askerlik görevi yasaklanarak kendi milletleriyle baş başa bırakıldıkları için bütün enerjilerini ekonomik hayata harcamış, yeteneklerini ticaret alanında geliştirmişlerdir. Egemen olan Türk halkı ekonomik konulardan uzak durduğu için onlara (Yunan ve Ermeniler'e) ekonomik alandaki işlerini sınırsız yapabileme imkânı verilmiştir. Aracı tüccar olarak, bakkal olarak, -restoran veya dükkân sahibi olarak- genellikle bakkallar bir işletmeye bağlıdır ve denizden başlayarak bütün Ön Asya'yı istila etmiş, hatta iç bölgelere de yayılmış olup yalnızca Anadolu değil, daha da içlere doğru Sudan'a kadar yayılmışlardır. Son zamanlarda Yunanlılar doktorluk ve avukatlık gibi eğitilmiş meslekler de yapmaya başlamışlardır. Yunan nüfusu ve Ermeni unsurlar Yakın Doğu'da şehir profiline en yoğun kesimini oluşturur. Avrupa'da oynadıkları aracı rolü de vurgulamak gerekir. Ermeniler de eski bir medeniyet halkıdır ve Osmanlıların bütün organizasyonlarında tüccar, küçük memur ve vergi ödeyen çiftçi olarak görev almayı başarabilmişlerdir. Tabii ki bu durum sürüşmelere de sebep olmuş, maalesef yabancı etkilerle, Türk Hükümetinin müsaade edemeyeceği şeyler yapıp devlet düşmanı haline gelmişlerdir.

Türklerin hoşgörüsü sayesinde Türk Devletinde bu ana halklar dışında bazı eski küçük halk kalıntıları ve çok eski dini gruplar da mevcuttur. Örn. Dürziler, Maronitler, Yezitler ve başkaları. Bu halklar önemli değil. Fakat bu genel bakışı tamamlayacak olan Levanten unsurlar hakkında bilgi vermek gerekir. Yani bunlar, Güney Avrupa Halklarının Roma Katolik inancına mensup, Türkiye'de doğup büyümüş, fakat yabancı sömürgeciler olarak değil de yerli vatandaş olarak görülenlerin çocuklarıdır. Bu çevreler Yunanlılar ve Ermenilerle çok karışmış durumdadır, sosyal statüleri pek iyi olmasa da ticarete önemli rol oynamaktadırlar. Türk çevreleri ne Avrupalı ne de Doğulu, karışık kültürlü, eğitilmesi güç olan bu gruba karşı biraz antipatiyle bakmakta ve mesafeli davranmaktadır. Hatta Türkiye ile Avrupa arasındaki yanlış anlaşılmanın sorumlusu olduklarına inanılmaktadır. Eğitilmiş genç bir Türk bana bir defasında, Türkiye'de Alman Levanten olmadığı için Almanya'nın diğer ülkelere göre Türkiye'yle daha iyi dost olabileceğini söylemişti. Ben Türk- Alman ilişkilerinin temellerini başka alanlarda aramak istesem de, bu düşüncede de şüphesiz gerçeklik payı vardır. Türkiye'nin temellerini atıp gerçekleştirmeye başladığı reformları başarıyla devam ettirebilmesi için onlarca yıl gelişmesini sükunetle devam ettirmesi gerekir. Fakat, bunu ancak ve ancak, siyasi varlığı emniyet altında olursa başarabilir. Bunu

sağlamaya Almanya, siyasal ve ekonomik sebeplerden dolayı diğer güçlü ülkelerden çok daha fazla ilgi duymaktadır.

6. Türkiye'nin Ekonomik İmkânları¹⁹

(Yazan: Gizli Devlet Müsteşarlığından Prof. Dr. Alfred Philippson, Bonn, s. 14-16)

Prof. Dr. Alfred Philippson (1864-1958): Türkiye Jeoloji Kurumu'nun fahri üyelerindedir. Geheimrat Prof. Dr. phil. Dr. rer. nat. h. e Alfred Philippson 1864'te Bonn'da doğmuş tahsilini Bonn, Münih ve Leipzig'te yapmıştır. “Studien über Wasserscheiden” isimli doktora tezini müteakip, bütün hayatı boyunca meşgul olacağı ve “Ægeais” ismini verdiği bölgeye ilk tetkik seyahatini yapmış ve “Der Peleponnes” (Berlin,1891-92) isimli eserini yazmıştır. Philippson 1892'de Bonn Üniversitesinde doçent 1899'da profesör olmuştur. Bu arada kendisi Yunanistan'daki tetkiklerine devam etmiş, daha sonra Ege adalarına ve 1900'da Anadoluya geçmiştir. “Preussische Akademie zu Berlin”in mali yardımı sayesinde 1901'den 1904'e kadar burada incelemelerine devam etmiş ve bu çalışmalarının neticesini “Reisen und Forschungen im westlichen Kleinasien” yayımlamıştır. Türkiye'nin topoğrafik ve jeolojik haritalarını çıkarmıştır. Alanında birçok eser yayımlamıştır.²⁰

Tercüme (özet):

Bir ülkenin ekonomisi ilk etapta doğal kaynaklarına bağlıdır. Türkiye'nin doğal kaynaklarını iki grupta toplayabiliriz. 1. jeolojik yapısı ve yüzeysel şekli 2. İklimi Jeolojik yapı bakımından (Arap bölgesini bir kenara bırakırsak) iki önemli gruba ayrılır. Kuzey bölgesi Ermenistan ve Küçük Asya'yı kapsayan yüksek dağları var. Türkiye'nin batı bölgesi her açıdan en gelişmiş bölgesidir. Güneyi Suriye ve Mezopotamya bölgesi ise düzlüktür. Bu bölgenin en verimli alanları Türkiye'dedir. İklim şartları kuzey, güney ve batıda yağmurlu ve tarıma elverişlidir. Mezopotamya da verimli bölgedir. Ege ve Küçük Asya'nın güney sahilleri ve Mezopotamya'nın ve Suriye'nin bir bölümünde Akdeniz iklimi hüküm sürer. Kesintisiz tarım yapmaya elverişlidir. Kuzey bölgesi ve Pontus bölgesi yazın da nemli ve yağmurlu, biraz Orta Avrupa iklimine benzer.

Türkiye'nin şu anda ekonomisinin temelini oluşturan ve yakın gelecekte de ekonominin temeli olmaya devam edecek olan tarım, zor şartlar altında yapılmaktadır. Kuzeydeki dört mevsim yağmur yağan Pontus Bölgesinde Orta Avrupa'nın bütün ihtiyaçları, hatta yazları sıcak olması dolayısıyla da mısır, pirinç, tütün yetiştirilebilir ve ipek kozacılığı yapılabilir. (İpek Bursa'da önemli bir ürün) İpek çok iyi geliştirilebilecek bir ürün bu bölgede. Burası büyükbaş hayvan besiciliğine de çok uygun.

Akdeniz bölgesinde taşlı kayalı dağlarda ancak küçükbaş hayvan yetiştiriliyor ve bazen göçebe tarzda yetiştiriliyor. Dağlardan dolayı tarım düzlüklerde mümkün (kelime tekrarı yapılmış çıkartılabilir mi?) ve parça parça mümkün. Deve ve at da besleniyor. Güney bölgelerde bahçe ve bostanlarda sulamadan her şey yetişebiliyor. Özellikle tropikal bölgede, kutsal topraklarda, Kilikya bölgesinde her şey yetişiyor. Üzüm, incir, zeytin, haşhaş, tütün, pamuk, şeker kamışı, bütün meyve çeşitleri (portakal Suriye'de de yetişir) ihraç ürünü olarak yetiştirilir. Kanatlı hayvan çok fazla mevcut gene de geliştirilebilir. Burada pamuk ve bazı bitkiler daha da çok üretilerek halkın ihtiyacından fazlası endüstride kullanılabilir. Buğday yetiştirmek de fazlasıyla mümkün. Burada sulama çok masraflı değil.

¹⁹ Daha geniş bilgi için bkz. Ortaylı 1981, 22 vd.

²⁰ Daha geniş bilgi için bkz. www.jmo.org.tr/resimler/ekler/5c3dd7514bf620aek.pdf/dergi.

Ulaşım Akdeniz'den ve demiryolu ile elverişli. Bu Akdeniz kasabaları, Suriye, Küçük Asya'nın batı ve güneyi Türk İmparatorluğunun şu andaki en zengin bölgesi olduğu gibi gelecekte de ekonomisi gelişecek bölgeleridir. Tabii ki yatırım yapılırsa gelişir. Tarıma kazandırılacak yeni toprak pek yok, bunu da bilip abartmamak lazım.

Kırsal bölge ise çok daha farklıdır. Buğday üretimi var, demiryolu ile ihraç ediliyor, göçebe hayvancılık yapılıyor. Bu tarzda geliştirilmesi mümkün değil. Akarsu kenarlarında buğday, arpa vs. biraz da sulama yapılarak üretiliyor fakat toprak da pek verimli değil. Sulama fazla masraflı. Küçük Asya'nın yaylaları, Ermenistan bölgesi pek geliştirmeye uygun değil fakat Irak, Güney Mezopotamya, Babillon bölgesi şu anda kurak olsa da geliştirmeye elverişli ve milyonlarca insanı besleyecek tarım yapılabilir. Tropikal meyveler, hurma, susam en önemlisi de pamuk üretilebilir. Buğday üretimi devam etmeli. Sulama altyapı yatırımı çok masraf ister. Türkiye'nin göz ardı edilen ve önemsenmeyen Küçük Asya'da büyük bir zenginliği daha var. Bu da iyi yetişmiş çam ormanları. İyi yönetilirse bu dağ ormanları kereste ve yakıt ihtiyacını giderebilir.

Tarımın iklime bağlı olduğu gibi madenler de jeolojik yapıya bağlıdır. Kuzeydeki dağlık bölgede, Ermenistan bölgesinde ve Küçük Asya'da çok zengin ve çeşitli madenler mevcuttur. Demir, gümüş karışımı parlak kurşun, bakır, manganez, antimon ve zincifre. Şimdiye kadar engellerden dolayı madencilik alanında pek faal olmasa da bu engeller giderilirse madencilikte Türkiye'nin geleceği parlak görünüyor. Politik, hukuksal engelleri aşmak biraz diğerlerine göre kolay sayılır. Asıl zor olan odun, kömür ve yol ihtiyacının giderilmesidir. Bazı maden ocakları olsa da madenlerin işlenmesi epey bir süre vakit alacak gibi görünüyor. Bizim için önem taşıyan kabin (kulübe) endüstrisi için gerekli olan krom demiri az da olsa küçük parçalar halinde, Kuzey Batı Küçük Asya'da, gündüz açık maden ocağında az da olsa elde ediliyor. Kuzey Batı da gene lületaşı ve bor madeni mevcuttur. Özellikle zımpara İzmir'in güneyinde sahilde bolca var ve o da ilkel yöntemlerle çıkarılıyor. Kullanılabilir kömür madeni Türkiye'de maalesef yalnızca Karadeniz'de Ereğli'de küçük bir maden ocağından çıkarılmaktadır. Mezopotamya'da İran'a yakın bölgede ve Fırat'ın Hit bölgesinde petrol var. Filistin'de de petrol, asfalt ve fosfat madenleri var. Kültür farklılığından, nüfus azlığından dolayı Türkiye modern ve büyük endüstri için uygun değildir. Yakın gelecekte Türkiye'nin endüstrisi, kendi madenlerini işleyip transportunu sağlamakla sınırlandırılmalıdır. Buna karşılık ev endüstrisi olan kadınların el dokuma hahıların hem kalitesinin geliştirilmesi hem de sayısının artırılması desteklenmeyi hak ediyor. Diğer taraftan fabrika ürünlerine karşı el işi ürünler Türkiye'ye ihracatımızı olumsuz yönde etkilese de desteklenmelidir.

Ürün üretiminin artırılmasıyla tabii ki ithalat ve para transferi de artacak. Tam da bu konuda dikkatli olunmalı ve sırf kendi çıkarını düşünen Avrupalı tutumunu biraz geri planda tutarak Batı'nın kapitalizm ekonomisine ve kredi sistemine henüz alışık olmayan yerli halkı, özellikle de Türkleri aşırı sömürerek ekonomilerini batırmamalıdır. Böyle olursa sonuçta üretim de olumsuz etkilenecektir. Bu endişe hızlı yol ve demir yolu yapımı için de geçerlidir, yollar yapılırsa Avrupalı tüccarlar en ücra köşelere kadar yayılıp sömürecekler. Aslında kara ulaşımının altyapısı ekonomik kalkınma için elzemdir, özellikle de geniş platolarda ve Dicle Bölgesi'nde de dağlar, çöller ve ovalar taşımacılığı zorlaştırdığı için nehir taşımacılığı bu bölgede gereklidir. Daha önce de belirttiğim gibi buradaki halkı da göz önünde tutarak hareket etmek gerekir, bir taraftan üretimi ve ithali artırmak gerekir, diğer taraftan da henüz ekonomiye yabancı ve alışık olmayan, ücra bölgelerde yaşayan yerli halk çok çabuk bu (kapitalist) döngünün içine çekilmemelidir.

Ama Türkiye'nin yabancı ülke ve şehirlerarası ulaşımı da deniz ulaşımına doğru yönelmiştir. Bunun için gemi taşımacılığı geliştirmeye elverişlidir, bu işletme hemen

hemen bütünüyle yabancıların elindedir. Gemi işletmeciliği, özellikle Türkiye vatandaşı Yunanlıların da yardımıyla çok daha fazla geliştirilebilir. Bu alanda da çok modern yeni limanlar yapılabilir.

Yukarıda da anlattığımız gibi birinci planda Türkiye tarımsal alanda ikinci planda ise yeraltı madenlerinin hammaddesi zenginliği alanında ekonomik açıdan çok parlak bir geleceğe sahiptir ve bize ekonomimiz için çok acil gerekli olan birçok hammaddeyi ihraç edebilir. Ör. Pamuk, yağ, petrol gibi. Fakat buradaki madenlerin çıkarılması ancak zamanla buradaki halkın kültürel ve ekonomik durumunun geliştirilmesi için yoğun bir çaba ile mümkün olur, umarım madenlerin çıkarılması Almanların yönetimi ve yol göstermesiyle yapılır.

Türkiye, birçok göçmenin yerleşebileceği, ekonomi için yeni keşfedilmiş bir ülke değildir. Bunun olması için gerekli olan sulama tesisatları yok, meskûn olmayan verimli toprakları yeterince yok ve de kuzeyden gelecek çiftçiler Türkiye'deki iklime ve şark kültürü atmosferine alışamayacaktır. Ayrıca burası, dışarıdan gelen birçok yabancı firmaya hiç zahmet vermeden aşırı şekilde ekonomik gelişme ve her türlü zenginlik imkânı sağlayan Eldorado da değil. Böyle bir düşünce oluşmaması kendi yararımıza olacaktır, kesinlikle uyarıyoruz! Tam tersine (Türkiye) çok çok eski bir ülke ve içinde çok gelişmiş fakat Avrupa'dan farklılık gösteren bir kültüre ve kendine özgü ekonomik düzene sahip bir ülkedir. Bunun için halkın çoğunluğunu oluşturan Müslümanlar, özellikle de Türkler Avrupa'nın ekonomik tarzına, bizim stresli ve yoğun (ekonomik hayatımıza) büyük oranda yabancı kalmış ve anlayamamışlardır. Güney Denizi Adalıları'na (Südsee Insulaner) yapıldığı gibi yapıp, bu şark kültürünü yok etmek mümkün değil, yok etmeye hakkımız da yok. Fakat, onları ihtiyatlı bir gelişme ve yoğun üretim ve belirli bir ölçüde Avrupa ekonomisi formlarına uyum sağlayacak şekilde eğitebiliriz. Bu, halkın eğitimine yapılacak uygun bir reformla ve itina ile hazırlanmış ekonomik kurullarla mümkün olabilir. Fakat bu büyük işte ancak kendine has şark kültürüne alışabilecek kişiler çalışabilir ve bugünden yarına yapılabilecek bir iş değildir.

7. Türk Alman Demir Ve Deniz Yolları Politikası²¹

(Yazan: Dr. Rer. Pol. Carl Anton Schaefer, Berlin)

Dr. rer. Pol. Carl Anton Schäfer (1890-1974): Freiburg'ta hukuk ve siyaset bilimi öğrenimi gören Schäfer 1913'te Osmanlı Bankası üzerine doktora yaparak dr. rer. pol. Ünvanı aldı. 1913-1915 yıllarında Berlin'de Deutschen Petroleum-AG'de çalıştı. I. Dünya Savaşı'na önce asker olarak katıldı, 1915'te Türk-Alman İş Merkezi Berlin-Konstantinopolis'in başına getirildi, 1917'ye kadar bu görevde bulundu. Daha sonra değişik bankalarda kuruculuk veya üst düzey yöneticiliğinde bulundu.²²

Tercüme (özet):

Büyük Türk devlet adamı Fuat Paşa 1869'da Abdülaziz'e yazdığı vasiyetnamesinde "Avrupa milletlerinin seviyesinde demiryollarına sahip olduğumuz andan itibaren, Hünkârım dünyanın birinci imparatorluğunun en zirvesinde olacaktır." demiştir. Daha önceden de fark edildiği ve günümüzde de aşikâr olduğu gibi demiryolları Türkiye'nin güçlenmesi için, sırf stratejik sebeplerden dolayı birinci derecede zorunluluk haline gelmiştir. Türkiye'de henüz trafik işaretleri yok. Henüz Kuzey Anadolu'da, Doğu Anadolu'da ve hemen hemen bütün Mezopotamya bölgesinde demiryolu yok. Buralardaki ulaşım araçları henüz at, deve ve katırdır, ancak (Bati, Güney Küçük Asya ve Suriye'de)

²¹ Daha geniş bilgi için bkz. Ortaylı 1981, 73-101; Kuran-Burçoğlu 2003, 179 vd.

²² <https://www.munzinger.de/search/portrait/Carl+Anton+Schaefer>. Erişim: 15/06/2018.

demiryolu çalışmaları biraz ilerleme kaydetti. Bölgedeki parça demiryollarına mal getirenler imkânsızlıklar içindeler. Bağdat demiryollarının kısa zamanda bitirileceğinden emin olabiliriz. Alman teknolojisi ve işi gelecekte Türkiye'nin büyümesi için temel şartları Türk Alman ortak çıkarlarının temelini oluşturdu.

Daha önceden de Türkiye'nin Asya Bölgesinde Almanlardan önce bir demiryolu planı düşünüldü. Bu, büyük ölçüde, Türk ekonomisinin güçlenmesine hiç faydası olmayan İngiliz politikasının etkisindeydi ve özellikle de İngilizlerin Fırat Demiryolları planı kabul görmedi. Yalnızca, İstanbul'u taşraya, Asya'ya bağlayan demiryolu politikası üreten yabancı ülkelerin, sistematik demiryolu planlarının Türk hükümeti tarafından kabul görmesi mümkündü. Bu ülke de Almanya oldu. Bu Türk Alman Demiryolları politikasının ilk şartı ise Almanya'nın demiryolu ile İstanbul'a bağlanmasıdır. Neden Almanların kabul gördüğünün nedenini ise 4 Ekim 1888 yılında İzmit-Eskişehir-Ankara hattının yapımı için Alman Bankasına imtiyaz verilmiş olması ve aynı yıl 12 Ağustos 1888'de Viyana'dan İstanbul'a ilk Balkan hattı kullanılmaya başlanmasıdır. İlk imtiyazla bağlantılı olarak 1889'da Anadolu Demiryolları Kurumu kurulmuş ve 1873'ten beri hizmette olan Haydarpaşa İzmit hattını satın almıştı. Bu kurum daha sonra Haydarpaşa-Eskişehir-Ankara ve 1892-96 arası bitirilen Konya hattını da yapmıştır. Diğer Konya-Bağdat ve Basra Demiryollarının yapımı için Bağdat Demiryolları Kurumu kurulmuş ve Anadolu hattının tersine devletten çok fazla sübvansiyon almıştır.

Bağdat Demiryolları Kurumunun kurulmasından sonra demiryolları yapımı Konya'dan itibaren çok sağlam bir şekilde devam etmiştir. Fakat bir yandan Toros Dağları ve Amanos Dağları, diğer taraftan da sert İngiliz direnciyle (protesto veya engelleme) yavaşlatılmıştır. Alman diplomasisi 1914'te savaşın başlamasından kısa bir süre önce İngiliz engellemesini durdurmuş ve Basra'ya kadar hattın İngiliz kapitali olmadan yapılmasına müsaade almıştır. Bundan başka savaş esnasında 16 haziran 1915'te Amanos Dağları'nda bahçe tünelinin açılması ve Şubat 1916'dan itibaren küçük bir hat döşenmesi başarılmıştır. Şu anda yapılacak olanlar Toroslardan Dorak-Karapınar (42 km) ve düzlük zeminde de Resulayn-Musul- Samara (591 km) yapılacak kalmıştır. Fakat Bağdat-Samara hattı (120 km) daha önceden 1914'te yapılmıştı.

Şimdi Türkiye'nin yapacağı iş, Bağdat hattının Basra'ya kadar tamamlanması, daha sonra da bu hattın çevresine döneceği küçük hatlarla bütün bölgeyi donatması olmalıdır. Almanya'nın ileride yapılacak Kuzey ve Doğu Anadolu demiryolu hatlarına parasal katılım sağlayıp sağlayamayacağı savaşın sonuçlarına bağlıdır.

Anadolu ve Bağdat hattının iç ulaşımı sağladığı gibi 1889'da yapılmış olan Alman-Levante hattı da Türkiye ile ulaşımı geliştirmeli ve gemi taşımacılığına önem vermelidir. Çünkü Levante hattının ucuz olmasından dolayı Hamburg'tan Türkiye'ye ticaret artmıştır. Bu hat kuzeyde İstanbul-Haydarpaşa-İzmir-Samsun-Trabzon hattından güneyde Yafa-Hayfa- Beyrut-Trablus-İskenderun ve Mersin hattından oluşur. Bu hatlarla düzenli olarak Türkiye'ye şeker, hırdavat, makineler, pamuklu ürünler, cam ürünler götürülmekte; oradan da tomurcuk, valon, ham tütün, kuru üzüm, pirit taşı, hurma ve incir getirmektedir.

Türk Alman Demir ve Deniz Taşımacılığını önemli görevler beklemektedir. Şimdiye kadar yapılanlar ve sağlanan başarı göstermiştir ki bu alanda Alman sermayesi ve Alman girişimciliği kendini güçlenerek genişletebilir.

8. Türk İmparatorluğunun Güney Bölgesinden

(Yazan: Prof. Dr. Eugen Mittwoch, s. 22)

Prof. Dr. Eugen Mittwoch (1876-1942): Şarkiyatçı olan Mittwoch, Berlin Üniversitesinde 1894'te başladığı Şark Dilleri ve Klasik Diller Bölümünü 1899 yılında bir

Arabist çalışma ile (- Ajjâm 'Arap - quomodo Litteris tradita sunt Proelia Arabum paganorum) bitirmiştir. 1905 yılında Sami Dilleri Filoloji profesörü olarak Berlin Üniversitesinin Şark Dilleri Bölümünde Eski Etiyopya ve Amharca dersleri vermiştir. 1917'de ordinaryüslük payesi kazanmıştır. Aynı zamanda Dışişleri Bakanlığının Haber Dairesi Müdürlüğü görevini 1935 yılına kadar yürütmüştür.²³

Tercüme (özet):

Yemen, geniş topraklara sahip Osmanlı Sultanının tahtının en zarif, en uzak ve en güney pırlantası olarak nitelendirebilir. 13. enlemde bulunan ve geçit vermez dağları olan ülke çetin savaşımlardan sonra bir Türk alayına teslim oldu. Yemen'in başkenti Sana'dır ve bir valisi vardır. Türk İmparatorluğunun en güney pazarını oluşturur. Yemen Arap yarımadasının Güneybatısını oluşturan ve Romalıların "Arabia felix" dedikleri yerdir. Yemen sağ taraf yani sağdaki ülke demek. Orient'te sağ taraf mutlu taraf olarak algılanır. Gerçekten de yumn "şans" demektir. Latincesi 'mutlu Arabistan' demektir. Daha sonra bu tabiri tropik iklim bölgesi ve gür bitki alanının olması anlamında kullanılmıştır. Burada çok fazla tütüsü, mür ve Arabistan'ın diğer güzel kokulu nebetları yetişmektedir.

Bu bölge, diğer Arap Yarımadasından coğrafi ve kültürel alanda farklılık gösterir. Ör. İslam'ın beşiği olan Hicaz'dan coğrafi alanda da farklılık gösterir. İslam'ın kabulünden sonra daha da kendini göstermeye devam etmiştir. Sana'nın kuzeyinde dağlık ve önemli ticaret bölgesinde Minalılar yaşar. Burada Hindistan ve Abbasilerle, kuzeyde Suriye'yle ticaret yapan Sabalılar yaşar. Bu halka, İncil'deki ve daha sonra Müslüman Arap edebiyatında biraz daha geliştirilip süslenerek anlatılan, Saba Kraliçesinin Süleyman'ı ziyareti hikâyesinde de rastlıyoruz. M.S II. yüzyılda Sabalılar Yunan Homerler tarafından baskı altına alınmıştır. Bu baskı, Habeş Kralı Ahum'un burayı Abbasilerden almasına kadar 300 yıl devam etmiştir. Daha sonra burası Farısların eline geçiyor. Daha sonra 629'da tekrar Müslümanların eline geçiyor.

Kızıl Deniz'deki Hodeyda Yemen'in en önemli liman kentidir. Mokka buranın en önemli liman şehridir ve kahve ticareti çok yoğun olup kahvenin en kalitelisi de buradadır. Bu değerli kahve Avrupa'ya hiç gelmedi ve günümüzde önemini de kaybetmiştir. Sultan Hasan'ın oymalı el işçiliği ile süslenmiş sarayı da buradadır. Arap, Yahudi ve Türk mahalleleri vardır.

9. Osmanlı Şiiri

(Yazan: Prof. Dr. Martin Hartmann, s. 24)

Prof. Dr. Martin Hartmann (1851-1918): Önce Leipzig'te teoloji eğitimi görür. Daha sonra Doğu Dilleri Bölümünü bitirir. 1875'te doktorasını verdikten sonra 1876-1887'ye kadar Edirne, İstanbul ve Beyrut'ta tercüman olarak diplomatik görevlerde bulunur. Arabist olan Hartmann'ın İslam ve İslam dünyası üzerine birçok eseri vardır.²⁴

Tercüme (özet):

Genç Türk İmparatorluğunun başına Osman geçtiği zaman Küçük Asya'nın ortak eğitim dili Türkçe idi. Bu dönemin en önemli ismi değeri pek de anlaşılmamış, çok fazla tanınmayan, Anadolu'nun gerçek bir Türkü olup, gazelleri bir divan kitabıyla günümüze ulaşmış olan Yunus Emre'dir. Dili, büyük ölçüde saf Türkçedir. Dili daha sade ve onun çağdaşı olan, Peygamberin hayatını anlatan ve bu efsanevi eseri her 12. Rebi'ül-Evvel'de İstanbul camilerinde okunan Süleyman Çelebi de onun çağdaşıdır. Maalesef Osmanlılar,

²³ Daha geniş bilgi için bkz. <https://www.deutsche-biographie.de/sfz63769.html>. Erişim: 15/06/2018.

²⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Cengiz 2011, 1403 vd.

bizdeki 17. yüzyıldaki Fransızlaşma özentisine benzer bir şekilde, Küçük Asya'nın Osmanlı öncesi Türk felsefe ve edebiyatını terk ederek Fars edebiyatçılarına bağımlı hale gelmişlerdir. Fars kültürünün etkisiyle şiir sanatı değil de söz sanatı yapan sayısız şair sayabiliriz. Bunların içinde bir tek şairin orijinal düşünceleri ve derinliği vardır. Fuzuli Hille (Babil) de doğmuş ve Bağdat'ta yaşamıştır. Memleketinden dışarıya gitmemiştir. Dili esasında Osmanlıca değil, Azericedir. Ama Osmanlılar tarafından çok sevilmiştir. Bu alandaki diğer şairler Bakî ve Nedim'dir. Bu durum 1859'da İbrahim Şinasi'nin Paris'e gidip öğrenim yapması ve Fransız edebi eserlerinin tercümesinden oluşan bir eser yayınlamasına kadar devam etmiştir. Daha önce 1859'dan önce de Türkler Avrupa'da öğrenim gördüğü halde, ilk eser veren Şinasi olmuştur. Şinasi'nin eserleri eski geleneğe geri dönme (Türkçe yazma) olarak büyük ilgi görmüş ve kendisini diğer yazarlar takip etmiştir. Bu edebi eserin yayımlanmasının tarihine baktığımızda başka bir olayla bağlantısı olduğunu görürüz. Üç yıl önce Kırım Savaşı 30 Mart 1865'te Paris'te diploması yoluyla sona erdirilmişti. Bunun sonucu olarak Türkler Fransa'ya yönelmişlerdi. Bu yöneliş maalesef tek taraflı idi. Osmanlılar hep Paris'e gidiyor yalnızca Fransızca öğreniyor (genelde bozuk şekilde), bütün Avrupa'yı da Fransa'dan ibaret sanıyorlardı. Yalnızca çok nadir olarak Namık Kemal'in dramı "Vatan yahut Silistre"sinden başka milli konularla ilgilenen yoktu. En gayretlisi ve çok yönlüsü Abdülhak Hamid, Fransız fikirlerini modern Türkiye'ye taşımıştır. Kendisi hem Fransızca hem İngilizce bildiği için her iki ülkeden de çok fazla değişik motifler almıştır. Onun dışında Üstad Ekrem ve Tevfik Fikret'in 1897'de yayımladığı küçük şiir kitapçığı Şinasi'nin eserlerinden daha derin etki bırakmıştır. Bu, milliyetçilik fikirlerinin sözle de anlatılmaya başlandığı dönemdir. Mehmet Emin'in Yunan savaşı muzafferlerine, onların duygu dünyasından ve onların diliyle "Türkçe şiirler" yazarak şükran şiirleri şeklinde yayımladığı kitabı müthiş bir girişimdir. Bundan sonra Mehmet Emin sürekli olarak kısa şiirlerden oluşan çok fazla şiir kitabı yayımlamıştır. Mehmet Emin üzerinde en fazla tesiri olan kişi kendisinden daha genç olan Ziya Gökalp'tir. Onun, herkesin dilinde olan ve Pantürkizm ideolojisini yaymada çok etkili olan "Turan" şiiridir. Kendisi aynı zamanda mükemmel bir sosyologdur. Onun etkisiyle Mehmet Emin'in yazdığı ve Enver Paşa'nın hemen binlerce nüsha askere ve okullara dağıttığı "Türk Uyan" adlı epik özellikteki şiiri ünlüdür.

Son zamanlarda çok ilgi toplayan milli bir tiyatro oyunu olan, basit bir motifle anlatılan fakat hayranlık toplayan, Kafkas Türklerinin milli kahramanlık ve anavatan için kendini feda eden iki genç kadını anlatan Aka Gündüz'ün "Muhterem Katil" adlı oyunundan da bahsetmeden geçmeyelim. Genç şairlerden İbrahim Alaaddin'i de sayabiliriz. Harikulade bir çevrede büyük bir ordu kitesinin hareketini görkemli bir şekilde tasvir eden "Gece Marşı" adlı eseri de vardır. Liliencron şiirlerini andırmaktadır.

Şimdi, Osmanlı şiiri Fars tutsaklığından hem şeklen hem de fikir olarak artık tamamen kurtulmuştur. Fakat Türk dehası, ancak orta tabakanın yani taşrada yaşayan (köy, kasaba) Türklerin tekrar canlanmasıyla tam etkisini gösterebilecektir. Bu gelişmeyi şu andaki eğilimlere bakarak kesinlikle öngörmek mümkündür.

10. Türk Dokuma Sanatı

(Yazan: Prof. Dr. Graul, Leipzig, s. 25)

Prof. Dr. Graul (1862-1944): Leipzig'de Sanat ve Kültür tarihi öğrenimi gördü. 1888'de Zürih'te doktorasını yapmıştır. Zanaat ve uygulamalı tasarımcılık alanında çeşitli galerilerde görev yapmış ve sanat dergilerinde redaktörlük faaliyetlerinde bulunmuştur.

1896-1929 yılları arasında da Leipzig uygulamalı sanatlar (zanaat) müzesinin müdürlüğü görevinde bulunmuştur.²⁵

Tercüme (özet):

İstanbul pazarlarında ve dünya halı fuarlarında sergilenen halılar, çok ince emek sarf edilen yün, pamuk, ipek vs. ile dokunan halılar, Türk yeteneğinin birer ürünüdür. Özellikle ipek dokumaların, el işleri çok zariftir ve ticari alanda ihracatı yapılmaktadır. Gelişmiş bir kültürün sanatı da ihtişamlı olur. Her ne kadar tarihçiler Türklerin ve Moğolların devamlı fetih yapıp bütün dünyayı titretmek misyonu olduğu, sanat eserlerini yok eden kültür düşmanı oldukları, en fazla Fars ve Orient kültürü arasında bir taşıyıcı oldukları görüşünde olsalar da bu doğru değildir. Bu peşin hükümlü ve haksız bir düşüncedir. Türkler Selçuklu döneminde İslam kültürünü kabul ettikten sonra yalnızca çok güzel camiler, saraylar, medreseler, hanlar yapmamış, kendilerine özgü sanat da geliştirmişlerdir. Türkler Küçük Asya’da, Balkanlar’da ve Adalar’da dokuma sanatlarını ispat ettikleri dokuma tarzları ile İslami, Fars, Mısır ve diğer bölgelerin sanatından farklılık göstermektedirler. Son 20 yıldır yapılan ve gittikçe daha çok Alman araştırmacıların da katıldığı sanat tarihi araştırmaları Türklerin sanatsız bir toplum olduğu ve Farslara ve Bizanslılara bağımlı olduğu batıl inancını ortadan kaldırmıştır. Seramik işlerinin ve süslemelerinin de İran süslemelerinin taklidi olduğu 14. yüzyılda Fransızların uydurmasıdır. Kütahya, İzmit, Bursa, Ankara’dan Suriye Şam’a kadar uzanan toprak ve seramikle uğraşan atölyelerde kendilerine özgü, kendi kültürlerine ait süs ve motifler kullanmışlardır. Özellikle 16. yüzyılda hem Batı’da hem Türkiye’de seramik sanatı Rönesansı yaşamış, teknik olarak mükemmel zengin renk cümbüşlü tabak, çanak, vazo cam eşyanın yanında çok güzel tarihi eserler (binalar) da inşa etmişlerdir.

Aynı şey metal işçiliği için de geçerlidir. Savaşçı bir toplumda silah önemlidir. Çok süslü tabanca ve başlıklar (kask) vb. sanat eserleri gümüş ve diğer madenlerden yapılmıştır. Ahşap oymacılığı ve fildişi sanatı da var. Şahane el işçiliği kapılar ve ev gereçleri (bazen altın işlemeli), dolaplar, raflar duvara oyulmuş dolaplar, tahta panolar vb. birçok ev eşyaları birer sanat eseridir. Hatta bu sanat eserleri Venediklileri çok etkilemiş ve İtalyan sanatı (seramik, kumaş ve metal) sanatında Türk sanatından esinlenmiştir. Türklerin deri sanatı da çok gelişmiştir. Minyatür sanatında ve kaligrafide de paha biçilmez önemli eserler ortaya koymuşlardır.

Bütün sanat alanında verdikleri şahane eserlerinin yanında mimari alanında da şaheserlerini başka bölümde anlatacağız. İpek halı dokumasında da İran’dan geri kalan yanı yoktur ve Anadolu halılarının ve dokumalarının görkemi Paris ve Münih’teki sergilerde büyük hayranlık uyandırmıştır. 16. ve 17. yüzyılda Alman, İtalyan ve Hollandalı ressamın da Anadolu halılarının böyle canlı, açık renklerini tercih etmeleri Meryem Ana tahtını bunlarla süslemeleri, zengin, soylu ailelerin de masalarını bu süslemelerle süslemeleri de bunun bir ispatıdır. Fakat bunların Farsi olduğu sanılıyordu. Hristiyanlık’ın korkulu rüyası “barbar” Türklerin sanatı olduğu bilinmiyordu. Şu bir gerçek ki Küçük Asya’da 16. ve 17. yüzyıllarda, hiçbir Müslüman ülkesinde üretilmemiş, sanat eseri, zarif, güzel halılar ve dokuma ürünleri üretilmiştir.

²⁵ www.digiporta.net.

11. Türk Eğitim Sistemi²⁶

(Yazan: Prof. Dr. Franz Schmidt, s. 26)

Prof. Dr. Franz Schmidt (1874-1963)²⁷ Henüz 16 yaşında yardımcı öğretmenliğe başlamış, 19 yaşında öğretmenlik seminerlerini tamamlamıştır. 1895-99 yılları arasında Berlin ve Leipzig’de pedagoji öğretimi görmüştür. 1900 yılında Bükreş’te Alman Realschule (Ortaokul)’ye müdür olarak atanmış ve Almancanın yurt dışında örgütlenmesi faaliyetlerine bu göreviyle beraber başlamıştır. Bu kapsamda Bükreş Halkeğitim derneği kurmuştur. Sömestri tatillerinde de Yunanistan, Bulgaristan, Rusya, Kudür ve Kahire’ye seyahatlerde bulunarak buralarda Alman okullarının ön çalışmalarını başlatmıştır. 1906 yılında Dış İşleri Bakanlığına Schulfereferent olarak atanır. Bu görevde çok aktif çalışır.

I. Dünya Savaşının başlamasıyla yurt dışı bağlantıları sona ermesiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu tarafından eğitim işleri danışmanı (devlet bakanı) olarak istanbula davet edilir. 1915-18 yılları arasında Osmanlı devletinde okul ve eğitim reformları gerçekleştirir. 1919-39 yılları arasında değişik pozisyonlarda idarecilik görevlerinde bulunmuştur.²⁸

Tercüme (özet):

Kısa süreden beri eğitim sisteminin devletin genel verimliliğini artırmada en güçlü araçlardan biri olduğu yeni yeni anlaşılmaya başlandı. Tanzimat’tan beri okula gitme sevgisi halk arasında yayıldı. Halk eğitimi de çok önemli. Bu konunun yetkili devlet görevlileri Enver Paşa, Talat Paşa, Şükrü Bey, Savaş Bakanı, İç İşleri Bakanı ve özellikle de Eğitim Bakanımıdır. Kendisi de öğretmen kökenli olan Bakan halkın eğitiminin devletin görevi olduğu bilinciyle eğitimi her yere yaymak için çok büyük çaba sarf ediyor. Birçok model okullar açmış olan ve aynı ruhla çalışan İttihat ve Terakki Cemiyeti de eğitim seferberliği bilinciyle çaba gösteriyor. Gene aynı ruhla çalışan il ve ilçe yönetimleri de birçok okullar açıyor hatta özel okullar açıyor. Örneğin Enver Paşa’nın babası Ahmet Paşa 150 yetim öğrenciye eğitim veren okul açmıştır.

Her şeyden önce söylenebilir ki yeni okul ruhu çok ilgi gördü. Ayrıca halk eğitimi kaçınılmazdır ve ülkenin kalkınmasına hem kültürel hem de ekonomik alanda çeşitli sektörlerde büyük katkı sağlayacaktır. Bu hem Türklerin hem de dostlarının yararına olacaktır. Resmi okullarda halk eğitimi dersleri de verilmektedir. 1869’dan beri resmi Halk Eğitim Merkezleri mevcuttur. Zorunlu eğitim altı yıldır ve Almanya’daki ile aynı dersler verilmektedir. Fakat eğitim programları ve okul kuralları bizimkinden daha iyidir. Çeşitli seminerler düzenlenerek, okul sistemini kontrol edecek çok sayıda öğretmen mesleğe uygun halde yetiştirilmiş ve ayrıca taşra ve bölge müfettişleri de yetiştirilmiştir. Okulların yaygınlaştırılması ile ilgili Bakanlık bir istatistik yayımlamıştır. Buna göre 12.848 ilkokul vardır. Bunların 4194’ü sivil, 6692’ si dini (İslami) 1962 gayrimüslim özel okullardır. Öğrenci sayısı ise yukarıdaki sıraya göre 582.668, 242.069, 187.855 ve 152.744’tür. Öğretmen sayısı 19212, 7262,7389 ve 4563’tür. Müslüman dini okulların büyük bölümünü Kur’an okulları oluşturur. Gayri Müslim okullar küçük istisnalar dışında Almanlara, Amerikalılara, Yunanlılara ve Ermenilere aittir. Resmi okulların sayısı oldukça yetersizdir. Savaştan sonra bu okulların çoğaltılması gerekir. Daha çok ilkokul ve öğretmen yetiştirilmesi gerekir. Şu anda bütün İmparatorluk sınırları içinde erkek öğretmen yetiştiren 32, kadın öğretmen yetiştiren 8 seminer vardır.

²⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Kuran-Burçoğlu 2003.

²⁷ Almanya’da hükümet danışmanı ve aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu’nun Talim Terbiye (Milli Eğitim) danışmanı.

²⁸ Ergün 1990, 198 (dipnot).

Savaşın ortasında açılan İstanbul Üniversitesi çok önemlidir. Malum olduğu gibi geçen güz ayında 18 Alman ilim adamı felsefe (sosyal bilimler) ve hukuk bölümlerine çağırılmıştır. Öğrenciler Almanca veya Fransızca bilmediği için Türkçe ders vermeye çalışıyorlar. Öğrenci sayısı henüz çok az. Kızlar için de bir bölüm açılmıştır. Eski Eserler müzesine bağlı sanat tarihi bölümü açılmıştır. Bu bölümün de kadınlara ait bölümü açılmıştır.

12. Türk kadından, Türk Aile Hayatı Hakkında (Yazan: Bir Türk Kadını)

Homojen yapıda ve birbirine benzer hayat tarzı geliştirmiş bir ülkenin aile hayatını kısa ve öz tasvir etmek mümkündür. Ör. Kuzeyde yaşayan bir Alman ailesi güneyde yaşayan Alman ailesinden pek farklı değildir. İstanbul'da yaşayan bir Alman ailesi de tıpkı anavatanındakiler gibi yaşar. Fakat çeşitli ırkların kendine özgü gelenek ve göreneklerinin olduğu Türkiye'de durum farklıdır.

Hayata bakış açısı, fikirlerin değişip gelişmesiyle yenilikler getiriyor. Bu da tabii ki sosyal hayata da yansıyor. Türk kadını kanunlara ve uymak zorunda olduğu kurallara bakarak yargılamamak gerekir. Kadınların bugünkü hayat tarzında, yüzyılların gelenekleri ve modern hayat şartlarının getirdiği farklılıklar mevcuttur.

Bu farkı, kadınların toplumda oynamaya başladığı role bakarak daha çok görebiliriz. Bu rolü kadın kocasının, kızlar babalarının veya aile büyüklerinin izniyle üstlenirler. Günümüzde yalnızca İstanbul'da değil, İmparatorluğu diğer büyük şehirlerinde de kadınlar salonda, yalnızca akrabalarıyla değil arkadaşlarıyla ve erkeklerle beraber oturup politika, sanat ve edebiyat üzerine tartışabilmektedirler.

1908 devriminden beri birçok kadın dernekleri kurulmuştur. Bunlardan en önemlisi yetenekli yazar Halide Edip'in "Tealii Nisvan Cemiyeti"dir. Bu cemiyetin amacı milli değerlerini ve geleneklerini koruyarak kadının ilim seviyesini yükseltmektir. Bir diğer amacı da kadınların haklarını korumaktır. Başkanı da Nuriye Ulviye Hanım'dır. Programı ise peçenin kaldırılması, kadınların sosyal hayata katılımı, fakir kızlara iş sahalarının açılması, eski Türk el sanatlarının tekrar canlandırılması, özel okullar açılması, dergiler yayımlanması, kadınların kültür seviyesini yükseltmek için çeşitli sunum, tartışma programları ve konferanslar düzenlenmesidir.

Diğer bir kadın kuruluşu da "Kızılay kadınlar Kolu"dur. Askerlere çok büyük hizmet vermiş hâlâ da vermektedir. Diğer bir kadın derneği de "Milli Üretimi Geliştirme Derneği"dir. Bu dernek el sanatları ve endüstri alanında çok başarı gösterebilir. Ürettikleri ürünler Berlin Hazine Müdürlüğü salonundaki sergide büyük beğeni toplamıştır.

Edebiyat alanında da kadın hareketi çok büyük mesafe kaydetmiştir.

Harem gizemli kelimedir. Gerçi Türkiye'de tek tük de olsa Hareme rastlanmaktadır. Fakat eskiden olduğu gibi köleli ve kızlar ağası olan şekilde değil. Çünkü bu, modern kuşağın yapamayacağı lüks bir hayattır. Bugünkü haremler evlerdeki kadınların yaşadığı bölümlerdir. Türk aile hayatı dairelere alışmadı. Türk evi müstakil bir evdir ve harem bölümünde evin kadını, çocuklar ve hizmetçiler, genellikle evin gerçek sahipleri, kayınvalide ve kayınbaba yaşar. Asil ailelerde özellikle bir oğlan veya kızın genellikle en küçük çocuğun anne baba evinde evlendirilmesi eski bir gelenektir. Damat, gelinin evine alınır (iç güveyi) ve kız haremde anne babasıyla yaşamaya devam eder. Eğer çocuk olursa kadının yapacağı tek iş çocuğu doğurmaktır. Çocuk doğar doğmaz kendi annesi babası veya kocasının annesi babası tarafından alınarak büyütülür. Hemen hemen hiçbir zaman kadın kendi çocuğunu büyütmemiştir. Asilzade evlerde her zaman çocuklar için iki mürebbiye çalıştırılır. Bunlar en güvenilir kölelerden seçilir. Büyükanne çocuğun sorumlu kişisi olur.

Böyle durumda tabii ki çocuğun eğitilmesinden çok şımartılması kaçınılmazdır. Anne bütün gün çocuğun yanına gülümseyerek girer çıkar ama yalnızca bir misafir gibi. Herhangi bir sorun büyükanneye söylenir, çünkü Türklerde anne babanın önemi yaradılışlarında saklıdır ve eğitimlerinde önemli yer tutar.

Bu boş hayat tarzı her ne kadar çekici ve rahat görünse de Türk kadının ruhunu ve gönlünü artık sarmıyordu. Bu hayat tarzından sıkılmaya, acı duymaya daha sonra da buna karşı mücadele etmeye başlamıştır. Bu o kadar kolay değildi. Evde herkese ve her şeye karşı savaş vermek sabır gerektiriyordu. Türk kadınının taktik kullanması gerekiyordu. İlk savaşı kazanmıştı, kocasının desteğini kazanmıştı. Eski kuşağa da anlayış göstermek gerekiyordu. Duygulara ve geleneklere saygı duymak gerekiyordu. Ama esas düşman (kocalar) dosta evrilmiş ve aynı safa katılmıştı.

13. Türk Tarımı

(Yazan: Hugo Tillmann, s. 31)

Hugo Tillmann (1893-?): Freie Berlin Üniversitesinde öğrenim görmüştür. Yüksek Ziraat Mühendisidir. Özellikle kooperatifçilik alanında çok etkin rol almıştır.

Tercüme (özet):

Türkiye Polonya'dan başlayıp, Yemen'den ve Pontus'a kadar uzanan Uzak Doğu ve Batı arasında aracı rolü üstlenebilecek bir konumdadır. Coğrafi olarak Doğu ile Batı arasında üç kollu bir araçtır. İklimi de buna uygun olarak tropik Yemen'den daha ılıman Pontus'a kadar farklılık gösterir. Tarımı da bu karakteristik özellikleri yansıtır. Çok zengin bitki örtüsünün iklim şartlarına bağlılığı Gizli servis müsteşarı Phlippson'un açıklamalarında da görülüyor. Tarım yapma teknikleri de çok farklılık gösteriyor. Tropik bölgelerde keser, kürek, diğer yerlerde ise bizdeki gibi pulluk kullanıyor. Şark'ın iyi işleyen, uyum halinde çalışan iyi bir tarım sistemi geliştirdiği görülüyor. Eski çağlarda Ön Asya ormanlarla kaplıydı ve buğday ambarıydı, günümüzde ise kültür gerilemesi olduğu görülüyor. Sekiz yabancı denizci, şahane meşeleri, iğne yapraklı çam ormanlarını kesip götürmüş ve ormanı yok edip tepeleri boş bırakmıştır. Yeni orman dikimi de iklim şartları ve zavallı köylülerin kış boyunca yarı aç keçilerinin ağaçları kemirmesinden başarılı olamamıştır. İç bölgelerden göçmenler orman yok eden koyun sürüleriyle bu ormanlık bölgelere akın ettiğinden su kaynakları da yok olmuş ve çeşmeler de kurumuştur. Suriye ve Arap tarımı için Moğol istilasının etkisiyle deniz yolu keşfedilerek Hindistan'a ticaret geliştirilmiştir. Diğer bir transport şekli kervanlardır. Bunun pahalı olması nedeniyle iç bölgelerden çok az ürün dünya pazarlarına sürülebilmektedir. Bunlar afyon, yün, moher, tütün, zambak ağacı ve deri. Bunların ihracı yükseltilebilir. Ama fazla abartmamak gerekir, Alman piyasası Türk buğdayıyla dolacak. Pamuk ve diğer endüstri ürünlerinin ticareti buğdaya göre pek kârlı değil. Genellikle Türklerin çiftçiliği göz ardı edilir. Fakat Türk çiftçisi sempatik, dürüst, asil ve kendine güvenen, haremi olmayan, kanaatkâr, işine özen gösteren, nizamlı ve öğrenmeye ve yeniliklere açık insanlardır. Tarlada kadınlar çok çalışkandır ve erkeklere yardım eder. Nesilden nesile aktarılan iki sulama yöntemi vardır. Ya arklar açılarak sebze veya ağaçların çevresi sulanır, ya da bütün yüzey suyla doldurulur. Gübreleme de doğal yanmış hayvan gübresi ile yapılıyor. Biçme orakla yapıldığı için ot ve taş ürüne karışmıyor.

Türkiye verimli ve tarımı belirli oranda ileri düzeyde olduğu halde verim devamlı düşüş halindedir. Tarımdaki aksaklıkların sebebi ne Türk çiftçisi ne iklim ne de İslam'ın 'ekonomi' düşmanı tevekkülüdür. Bunun sebebi toplumsal hayattır. Fakat bu değiştirilebilir. Bu bize gelecekte güven, Türk vatanperverlere de kültürel gelişme isteği veriyor.

14. Türk Kalbi

(Yazan: Aka Gündüz, s. 32)

Aka Gündüz (1885-1958): Son devir hikaye ve romancısı; şair ve gazeteci. 1920 yılında Alay Dergisini çıkardı. Çocuk Bahçesi ve Genç Kalemler dergilerinde çıkan yazılarıyla dikkati çekti. Sade dil görüşüne bağlı olup Milli Edebiyat akımı içinde yer almıştır. Eserlerinde millet sevgisinin neticesi olarak geniş halk zümreleri ile bunların ızdırapları işlenmiştir. Cümleleri ateşli ve kısadır. Eserleri hayat tecrübesini verir. Yetmiş yakın eseri vardır.²⁹

Tercüme (özet):

Genç, zengin bir adamdı. Onu tanıdığımda cepleri parayla doluydu. Nerede doğduğunu bilmiyorum ama Türklerin memleketi Baykal Gölü'nün arkasındaki dağlardan geldiğini anlatmıştı. "Kardeş, kardeş orada Türk ocağı, Türklerin memleketi var. Orada içimi yakan ve bir gelin gibi göğe yükselen duman tütüyor ve içimi yakıyor. Orayı bir defa görenin içinde ömür boyu sürecektir bir ateş yanar." diyordu. Her zaman büyük bir hayranlık ve özlemle Türk yurdu Türkistan'ı anlatıyordu.

Birbirimizi görmeyeli beş yıl olmuştu. Bir Ramazan günü Bursa'da büyük camiden çıkışta "Gardaş, zavallı gardaş beni artık tanımıyor musun? diyerek birisi sarıldığında bir rüya gibi göz göze geldik. Evet oydu. Gözyaşlarımla onu tepeden tırnağa mavi askeri elbisesini ve omzundaki silahı ile süzdüm. "Bahriye imparatorluk deniz donanmasındayım, Türk subayı olacağım, hadi bize gidelim, altı ay önce annem memlekettten gelip beni İstanbul'da buldu, Bursa'da bir konak kiraladık, herkes bize iftara geliyor, hadi bize iftara gidelim." dedi.

Bizi kapıda yaşmaklı, kınalı elinde tesbihiyle yaşlı bir kadın karşıladı. Yemek pişirirken "Sen Türk müsün?" diye sordu, "Evet siz de değil misiniz? deyince "Evet" diyerek başını sallayıp, tesbihine devam etti.

Aradan üç yıl geçti. Arkadaşımın subay olduğunu biliyordum. Ama nerede olduğunu bilmiyordum. Bir gün bir mektup aldım, Milano'dan geliyordu. Arkadaşım subay olduğunu, beş hafta kanlı çarpışmalarda Türk bayrağını dalgalandırdığını fakat şimdi iki yerden yaralı olduğunu, yaralarının derin olduğunu ve beş altı gündün daha fazla yaşamayacağını, Türk yurdu için şehadete ulaşmaktan daha mutlu bir şey olmadığını, bir Türk askeri olarak Bursa'daki annesini unutmamamı söylüyordu. Rüyasında bir at üzerinde bir Türk Paşa'sını gördüğünü ve o Paşa'nın adının Ertuğrul olduğunu ve Türk yurdunun kurtulduğunu müjdelediğini, kendisinin gözü açık gitmediğini, ama annesini bulmamı ve teselli etmemi rica ediyordu.

Mektubu okuduktan hemen sonra Bursa'ya gidip nineyi buldum. Konağın kapısı açık ve koli ve bavullar avluda bekliyordu. Nine telgrafla şehadet haberini almıştı, arkadaşım şehit oldu, oğlum! Ben de gidiyorum oraya, oraya memleketime diye kararlı bakışlarla ufukları, Baykal Gölü'nün arkasını gösteriyordu. Ellerimi avucuna alarak "Burada işim yok, oğlumu orada doğurdum, burada şehit verdim. Memlekette kızımın iki oğlu var, şimdi onları burada şehit verebilmek için eğiteceğim." dedi.

İki saat sonra vapur hareket etti, son anda parmağındaki pahalı firuze yüzüğünü "Allah selamet versin, hatıra olsun" diyerek bana hediye etti. Yüzüğün iç kısmında "Türk olarak kal, siz değil misiniz?" yazıyordu.

²⁹ www.turkedebiyati.org/yazarlar/aka-gunduz. Erişim: 22/06/2018.

15. Hor'da. Irak'tan Bir Hikâye
(Yazan: Edgar Stern, s. 32)

Edgar Stern³⁰

Tercüme (özet):

Beni Moi (kabilesi) binlerce yıldır, Allah dünyayı yarattığından beri Cizreldayık'ta oturuyor. "Dar köprü" anlamına gelen köylerinde, küçük bir nehrin geçiti var. Nehrin akışı daha önceki bir Kabile reisinin sırrı ve Hor üzerinden aktığı için dünyanın en büyük, en güzel yeri diye düşünürler. Palmiye yapraklarından örülerek yapılmış, Cizreldayık palmyelerinin üzerinden süzülen bu büyük ihtişamlı saray, yalnızca Bağdat'ta ve Sultan'ın şehri İstanbul'da vardır. Her ne kadar Allah'a inansalar, düzenli camiye gidip namaz kılsalar da eski Sümer atalarından kanlarına işlemiş olması muhtemel, eskiden kalma içlerinde saklı putperest inançları da vardır. Atalarının uçsuz bucaksız bataklık gölünden ilahi bir varlık olarak çıktığına çok kesin ve çok derinden inanmaktadırlar, kabilelerinin ismi de bu anlamı taşır. Beni moi, suyun çocukları. Şeyh Hüseyin el Cedid ilkel devlet yönetimin biraz düzeltti. Onu da güzel, ceylan boylu, babası bir önceki şeyh olan ve kendisini babasının yerine şeyh yapan Fatma yönetiyordu. Para konusu hariç, bu açgözlü, hatta paragöz şehirli Araplardan da para düşkünü, eskiden çok fakir yaşamış, savaşçı şeyhin her şeyini yönetiyordu.

Allah salak yabancıyı inançlılar kandırsın diye yaratmadı mı? Allah Halik'tir. Ve Şeyh Hüseyin'e Avrupa'daki adadan gelen, çok altını olan, Padişah'ın kendisine karşı cihat kılıcı çektiği, inançsız, imansız köpek bir İngiliz için baskı yapıyordu. Kerbela'daki arif Molla'nın bütün Müslümanların haklıların yanında yer alıp cihat yapmazsa lanetleneceği sözleri kulağında çınladı. Kendisini padişaha ve halifeye karşı harekete geçirmek üzere yeğeninin getirdiği İngiltere'den gönderilmiş İngiliz ulağı Şeyh selamlığa kapatır, Fatma'yı da Hareme gönderir. Daha önce gelen iki İngiliz zabıt O'Connor ve Atkinson'u palmyelerin altındaki kahveye nargile içmeye gönderir.

Hiç duyulmamış bir şey olur ve Atkinson Fatma'yla göz göze gelir birbirlerinden etkilenirler ve haremde beraber olurlar. Bunu fark eden Şeyh Hüseyin, hizmetçisi ve yeğeni İngiliz'le bu durumu pazarlık konusu ederler, Fatma'yla beraberliğinin karşılığını alıp bu askeri de kendilerini kurtaran subay olarak takdim edip yiyip içerler. Karşılığında Beni Moi kabilesi vergi ödemeyecek, milyonlarca İngiliz askeri de sayısız panzerli gemileriyle, deniz donanımıyla geçerek binlerce top ve tüfeği beraberinde Fırat ve Dicle'ye gelebilecektir. Yapılan anlaşmaya göre Hüseyin Hor köprüsü boyunca İngiliz askerlerine refakat ederek Şattel lay boyunca Türk askerine fark ettirmeden onları arkadan saracaktır. Koyun keserek kutlama yaparlar. Fatma satıldığı için kutlama yemeğine katılmaz. Hüseyin akşam olunca en büyük İngiliz alayının Osmanlı askerlerine fark ettirmeden onların arkasına gelecek şekilde Hor üzerinden geçip konuşlanacağını Atkinson'a şampanya ikram ederek kutlar. Bu, şarap olmayıp limonata sayıldığı için müminlerin içmesinde sakınca yoktur. Bu arada İngiliz askerleri önden bir saldırıya karşı da korunaklı hale gelmiştir. Fatma da Kur'an'da yazılı olduğu gibi kendini satın alana boyun eğer.

Hüseyin Elcedid takip eden günlerde bir ikilem içindeydi. Fatma'nın kendisinden uzaklaştığının farkında bile değildir. Anlaşma gereği kendisinin ve kabilesinin vergiden kurtarılmasının dışında ayrıca ödül olarak verilen bir çuval dolusu, İngiliz kralının resimleriyle süslü sarı altın liraları ve makineli tüfeği alınca çok sevindi. Birden kendisini öbür dünyaya göçtüğünde kıldan ince kılıçtan keskin Sırat Köprüsü korkusu sardı. Köprüyü geçip cennete mi gidecekti yoksa sonsuza kadar lanetlenip cehennemde mi kalacaktı, kim

³⁰ Hakkında bilgi bulunamamıştır.

bilir? Devamlı Kur'an'ın ilk suresini kendi kendine okuyordu. Bism. Elhamdulillahi... Amin.

Genç karısı Fatma hiç konuşmayıp günlük işlerini yapıyordu. Bir gün İngiliz ve Hint askerleri gelip Hor'un kenarına, adamın bir bölümüne Şeyh'in sarayının yanına çadır kurdular. Bu alayın başındaki Atkinson'du ve kimseye fark ettirmeden gülümseyerek Fatma'ya şöyle bir baktı. Hor'un öbür tarafına geçmek için hazırlıklar başladı. Çünkü atlarla ve develerle havan toplarını 40-50 km uzunluğundaki bataklık Hor gölünün çok dar geçidinden karşıya geçirmek hiç kolay değildi. Atkinson öncü ulaklarla meşguken Şeyh de uzun kayığıyla gece gündüz onların emrine amade, ama ikircil duygularla vicdanını rahatlatmaya çalışarak onlara yardım ediyordu. Gece Fatma evi gizlice kimseye fark ettirmeden terk etmiş, ertesi gün telaşeden kimse bunu fark etmemişti.

Doğu ülkelerinde genel gelenek olduğu gibi Türklerin Dicle'deki başkomutanına yabancıların ulaşması mümkün değildi. Fakat bu garip Arap kadını tek başına ve kötü semerlenmiş bir at üstünde çölü geçerek başkomutana ulaşmıştı. Başkomutan ünlü Şeyh Hüseyin el cedidin adını duyunca centilmen gerçek bir Türk'e yakışır şekilde askerlerine sakin olmalarını söyleyerek bu kadını kabul etti. Kadın ona gerekli açıklamaları yaptıktan sonra, kadına kulak verip Allah'ın izniyle, kocasından ve kendisinden başka hiç kimsenin bilmediği bataklıklardan geçerek İngiliz askerlerine ulaştılar. Ay ışığı altında, iki nehir arasındaki bu yer, Babil, Asur ve Ktesiphon'lardan beri, Darius, İskender ve Cengiz Han'dan bu yana böyle bir çarpışma, bağışma görmedi.

Sabaha karşı çarpışmadan kalan İngiliz ve Hint askerleri ellerindeki silahlarıyla teslim oldular. Hüseyin Elcedid bir kayıkla kaçtı mı, çarpışma da mı öldü belli değil. Cesedi bulunamadı. Beni Moi kabilesi köle ve hediye teklif ettiler. Ama Fatma evini bütün yabancıları kapattı. Ertesi gün akşam muzaffer Türkler bataklık gölün karşı tarafına geçtiklerinde Seyh Hüseyin'in palmye yapraklarından yapılmış sarayının alevler içinde yandığını gördüler. Bir görgü tanığının iddiasına göre bir kadın tam kalbinin ortasından hançerlenmiş bir kâfirin cesedinin yanında bütün gün oturmuş.

16. Türk Alman Ticareti³¹

(Yazan: Gerh. Kayser, Berlin, s. 35)

Gerh. Kayser (Berlin): Yabancı ırktan olanların kayıt dairesi ve Schriftdenkmalenschutz (tarihi belgelerin korunması) Bölümünün başkanı(?).

Tercüme (özet):

Ancak otuz yıldan beri Türkiye Almanya ticareti övgüye değer durumdadır. İspanyollar, Fransızlar ve İngilizler Orta Çağ sonlarından beri Ceneviz ve Venediklilerin yerini almış ve ticaret yapmışlar. Almanlar ise 17. yüzyıldaki din savaşlarından dolayı bölünmüş, fakir düşmüş ve lanetlenmişti. Bu da yurt dışındaki ticaret yapan vatandaşlarını koruyup yardım etmesine engel oluyordu.

Türkiye'ye kara ulaşımı güvensiz ve pahalı. Tuna nehrinin her yeri ulaşım elverişli değil. Ucuz deniz yolu da Akdeniz'deki korsanlar nedeniyle tehlikeli. 1825'te Prusyalılar tüccarlarını deniz yollarını kullanmamaları konusunda uyarmıştır. 1761'de Büyük Friedrich zamanında Prusya-Türkiye dostluğu anlaşması çerçevesinde serbest ticaret anlaşması 1765-85'te de tekel şeklinde 1 milyon taler ile kurulan gümrüksüz işbirliği şirketinin sefasını sürmüştür. 1830'da Cezayir'in Fransız güdümüne girmesinden sonra Fransızların Akdeniz'deki korsanları minimuma indirmesinden sonra ticaret tekrar canlanmıştır. 1884'te

³¹ Daha geniş bilgi için bkz. Ortaylı 1981.

İstanbul'a gönderilen Prusya elçisi V. Lecoks'un girişimiyle oradaki bir tüccarın tavsiyeleriyle şark ticareti ve deniz yolları taşımacılığı planlarının yanı sıra Türkiye'de bir banka açılması planları ortaya kondu. Türk İmparatorluğunun başarısızlığı, politik ve ekonomik çöküntüsü bu çabaların başarısını ilk yıllarda kötü yönde etkiledi. Daha sonra Alman İmparatorluğunun 1870/71'de zaferi ve birleşmesinden sonra politik ve ekonomik olarak güçlenmesini müteakip 1880'de kurulan endüstrileşmeyi hedef edinen Ticaret Derneği ve bunu destekleyecek Ticaret Komisyonu kurulmasının ardından Şark'a duyulan ilgi tekrar canlanmıştır. Fakat bu girişim de başarısızlıkla sonuçlandı ve 1889'da bu dernek lağvedildi.

Direkt ve ucuz ticaret eksikliğini, 1884'te Kiel'den başlatılan 1886'da Hamburg'a taşınan "Şark Hattı"(Orientlinie) tarifeli gemi taşımacılığı seferleri gidermiştir. Fakat bu ticari ihtiyaçlara cevap vermiyordu. Çünkü 12 Ağustos 1888'de Viyana-İstanbul tren seferleri başlamış, aynı yılın 4 Ekim'inde de Anadolu demir yolu hattının finansmanı Deutsche Bank tarafından finanse edilmesi günümüze kadar çok ucuz taşıma hizmeti gördüğü halde yetersiz kalmıştır.

Böylece Almanya'nın Türkiye'ye ihtiyacı 1880'de 6,5 milyon, 1888'de 12 milyon, 1912'de 113 milyona çıkmıştır. 1988-1912 yılları arasında 78 milyon artış sağlanmıştır. Yalnızca İngiltere 190 milyonluk marktan 1912'de 297 milyon marka yükselen ihracatıyla Almanya'nın önündedir. Fransa ise daha önce birinci sıradayken şimdi üçüncü sıraya gerilemiştir. Bu ihracatın % 50'si Hamburg limanından yapılmaktadır. Şunu da göz ardı etmeyelim bu ihracat Almanya'nın dış ticaretinin küçük bir parçasını oluşturmaktadır. İthalatının yalnızca % 0,7'sini ihracatının da 1,3'ünü oluşturmaktadır. Bu da yakın gelecekte Türkiye'nin, denizasırlı ülkelerle ve sömürge pazarlarıyla olan ticaretimize bir alternatif olamayacağını göstermektedir.

Yüksek gelişmiş endüstri ülkesi olarak Almanya Türkiye'ye tam ve yarı mamul ürünler şeklinde pamuklu ve yünlü kumaşlar, demir ve demir ürünleri, inşaat malzemeleri, kimyasal ürünler, ilaç sanayi ürünleri, makine ve elektroteknik ürünler, deri ve deri mamulleri, porselen ve cam mamuller, müzik aletleri ve bilimsel enstrümanlar, kâğıt, un ve diğer ürünler ihraç etmiştir.

Türkiye'nin Almanya'ya ihracatının dörtte üçünü ise tarım ürünlerinden oluşan hammaddeler oluşturmakta olup 1913'te 20 milyon markla da tütün ihracatı başta gelmektedir. Kuru üzüm 9,5 milyon, çok güzel bronzlaşma ürünü olan knopper, fındık, afyon, incir, pamuk, deri 2-3 milyon mark değerinde, şarap, yumurta, ham ipek ve haşhaş daha küçük meblağlarda az miktarda zımpara ve pirit taşı da ihraç etmektedir. Türkiye'nin endüstri ürünlerinden halı ihracatı 9 milyon markla ihracatta önemli bir role sahiptir. Bu alanda Amerika'dan sonra Almanya ikinci sıradadır.

Bizim ihracatımızın ithalattan daha yüksek olması lehimize olsa da Türkiye'nin ödeme gücünün artması için günden güne artan borçlarını da kapatabilmesi için ihracatının artırılması gerekmektedir. Türkiye'nin siyasal gücünün artması için ekonomik gücünün de artması kesinlikle şarttır. Biz de örneğin yıllık 600 milyon marklık pamuk ithalatımızın yalnızca 1-2 milyonunu Türkiye'den alıyoruz. Türkiye'de çok geniş pamuk tarlaları mevcut, Türkiye'nin ihracatını artırabiliriz.

Alman sermayesi Türkiye'de daha çok artırılmalı ve Fransa'nın 1912'de 2 milyar mark olan kapitalini geçmeliyiz. Şu anda Türkiye'deki Alman sermayesi 1 milyar mark dolaylarındadır. Artırmak için bazı yeni organizasyonlara ihtiyaç vardır.

Önemli ticaret kurumlarının 60 tanesi Türkiye'nin Asya kesiminde 19 şehirde mevcuttur. Bunlardan yalnızca 4 tanesi iç kesimdedir. Maalesef diğer şehirler ya liman şehri ya da sahil kentleridir. En çok Alman şirketleri günümüzde Kudüs'te, Suriye'de ve

İzmir'dedir. Alman ticaret kuruluşlarının bundan sonraki görevi iç bölgelerdeki şehirlere de açılmaktır. Çünkü 15 önemli şehir 50. 000 nüfusuyla iç bölgelerdedir. Fakat bunu yaparken de, halkın sahip olmaktan haklı olarak gurur duydukları eski ve yüksek şark kültürünün hassasiyetlerini bilip ona göre hareket etmek gerekir. Alman tüccarı buna dikkat ederse gelecekte başarılı olmamak için bir sebep yoktur. Schiller'in de dediği gibi: "İyilik aramaya gidenin gemisine iyilik yapışır." Türkçesi "İyilik arayan iyilik bulur".

17. İstanbul'da Bir Alman Arkadaşa (Almanya'dan İzlenimler, Habib Edib, s. 69)

Habib Edib (1890-1968): Gazeteci, yazar, hukukçu. Hem Türkiye'de hem de Almanya'da öğrenim görmüş, gazetecilik yapmış ve çeşitli alanlarda ticaret yapmıştır.

Tercüme (özet):

Sevgili Arkadaşım. Nihayet ben Başkent'e ulaştım. Boğazda mavi gök altında, Almanya'nın ne kadar çok ilerlediği, geliştiği, medeniyeti ve kültürü hakkında çok sık konuştuklarımızı, şimdi burada edindiğim izlenimler olarak tekrarlayacağım. Birçok ülkeyi geride bırakarak trenden indiğimde en dikkatimi çeken dış görünüm geniş, temiz ve çevresi ağaçlandırılmış sokaklar, büyük yeni binalar ve düzenli akan trafik oldu. Fakat hemen fark ettim ki asıl önemli olan dış görünüm değil halkın etik özellikleri daha önemliydi ve beni çok etkilemişti. En çok hayran olduğum şeyler ise işine sadakat ve dürüst çalışma, üst makamlardan gelen emirlere itaat, vatan sevgisi ve içsel birlik duygusu olmuştur. Burada da bizdeki gazeteleri okuduğumuzda sanki savaş yokmuş gibi. Fakat biraz daha burada kalınca bunun yanıltığını görüyoruz. Burada savaş olduğunun izleri günlük hayatta hemen belli oluyor. Bunu diğer ülkelere göre daha dürüst görüyorum ve daha iyi buluyorum. Bunu, sokakta zararsızca savaşıklık oynayan çocuklarda, yaşlıların zafer dualarında gençlerin savaşa hazırlıklarında, genç kızların ve kadınların evlerinde ve hastanelerde bıkmadan, yorulmak bilmeden yapılan yardım çalışmalarında görmek mümkün. Hiç şüphesiz ki bu savaş, bilim, teknik ve keşif ruhunun denizin derinliklerinden göğün yüceliklerine kadar bütün imkânların kullanıldığı, halkların birbiriyle yarışındır. Aynı zamanda da hiç şüphesiz, çekirdeğin yeni kökler saldıği an ruhun ve zihnin fermantasyonudur. Almanya'nın ruhu 20. yüzyılda çok gelişme gösterdiği halde ruhu ve zihni eski çağlarda olduğu gibi sadakatli ve zararsız kalmıştır ve ikisinin birliği de, bana kendi memleketimdeki armonik ortamı hatırlatıyor. Sen Türklerin arasında yaşıyorsun ve onları iyi tanıyorsun. Bu konuda sana bir şey anlatmaya gerek yok ve benim, bu iki halk arasında ruhsal bazı ortak yanlar bulduğumu bir Alman olarak anlayabilirsin. Bunun için burada kendimi yabancı hissetmiyorum ve çevremdekiler de burada kendimi yabancı hissetmemem için ellerinden gelen gayreti gösteriyorlar. Bu gayret de bana memleketimdeki misafirperverliği ve içtenliği hatırlatıyor.

Umudum ve inancım odur ki, savaşın ağır işlerinden ve parlak bir barış sağlanmasından sonra bu iki halk hukuk koruyucuları bloku kurarak yağmacı, kısıp komşulara fırsat vermezler ve politik ilişkiler de ekonomik ittifak sonucunda güçlenir. Sana, beni kendi içine kabul eden bu halkın bir bireyi olduğun için memnuniyetimi bildirip teşekkürlerimi iletiyorum.

18. Yakınoğu'ya Gideceklere Yol Gösterici (Else Marquardsen, kızlık soyadı von Kamphövener, s. 69)

Else Marquardsen (geb. Von Kamphövener) (1878-1963): Babası Goltz'la birlikte Türk ordusunun reforme edilmesi görevine getirilmesinden dolayı çocuk yaşta İstanbul'a gelmiştir. Erkek kılığına girerek iki hizmetçisiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nu gezerek çarşılarda ve Bedevilerin kamp ateşlerinde yer alan masalcılardan

masal derlemiştir. 1916'dan itibaren yazar olarak ortaya çıkmıştır ve çok sayıda romanı vardır. Bunlardan bazıları “An Nachtfuern der Karawan-Serail”, “Türkische Nomadenmärchen”, “Das Wesen d. Osmanen”, “Anatol. Hirtenerzaehlungen” ve “Die Liebesrhythmen d. 1000 Nächte u. d. einen Nacht” gibi.³²

Tercüme (özet):

Bayan Else Marquardersen, Türk Mareşalinin ve Prusya Korgenerali Şansölye von Kamphövener Paşa'nın kızıdır. Kamphövener, 1883 yılında Alman Hükümeti tarafından Goltzal Paşa tarafından askerin tekrar düzene sokulması için gönderilmiş olan ilk 5 askeri misyonerden birisidir. Mareşal Kamphövener Paşa 1909'da Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle Türkiye'den ayrılmıştır. İlk çocukluk yıllarından (4 yaş) 1906 yılına kadar Else Marquardsen İstanbul'da yaşamıştır. Babasının konumu ve şartları gereği Else Marquardsen çok az Avrupalı'da rastlanacak düzeyde Türkçe'ye hâkimdi. Bunun için hem Saray çevresine yakın hem de gelini olması nedeniyle devlet büyükleriyle tercüman olarak görüşme imkânı ve yakınlığı vardı. Bu durum hem Saray çevresinin hem de şark kültürünün hayat ve düşünce tarzını iyi bilen birisi olarak görüşmelerde ve anlaşmalarda kolaylık sağlıyor. Genellikle İstanbul halkının her kesiminden kadın ve erkekleriyle olan yakın, samimi arkadaşlığı ve çevresinin muhteşem Türk karakterli insanlardan oluşmasından dolayı Osmanlılar ve zihniyetleri hakkında yalnızca bir Türk'ün sahip olabileceği bilgiye sahip olmuştur.

İstanbul, mavi gök ve mavi deniz arasında cezbeden bir güzellikte durmakta ve rüya gibi. Aşağıda macera veya ciddi bir şey için Türkiye'ye gelmek isteyenlerin doğru anlayıp kullandıklarında çok işlerine yarayıp, yararlı olabilecek tavsiyeleri kısaca sıraladım. Güçlü ve büyük anavatanımın güçlü oğlanlarına olduğu kadar, üzerinde hilâlin parladığı ve benim ikinci anavatanım olan ülkenin sessiz ve ciddi evlatlarına hizmet edebilme dileğiyle. Benim yazdıklarımın bir tek Alman bile bir Osmanlı'nın dostu olursa kendimle gurur duyacağım.

1. Küçük Asya'da bir amcam veya Suriye'de bir yeğenim var diyerek rastgele buraya gezmeye gelmez. Belirli bir iş varsa veya emin olunan bir bağlantı kurulduysa, birisi geleceğinizden haberdarsa ve sizi bekliyorsa gelinebilir.

2. Türkiye'ye kesinlikle parayla gitmek gerekir. Burada para kazanılacak bile olsa başta bir süre yaşayabilecek kadar para ile gelmek gerekir. Orada hayat çok pahalıdır.

3. Kesinlikle Avrupalı hizmetçi götürülmemelidir. Çok sadık bile olsa bu olabilecek yüklerin en kötüsü ve en nahoş olanıdır. Kesinlikle ev eşyası da götürülmemelidir. Çünkü transport getir-götür masrafı burada almaktan daha pahalıya gelir.

4. Oraya gitmeden önce dilini öğrenmek gerekir. Başta sokak dili yeterlidir. Yükseköğrenim için iyi Türkçe gerekir, özellikle ticaret yapacakların yeni Yunanca öğrenmeleri faydalı olur. Günlük hayat için gerekli olan akıcı bir Türkçe öğrenmektir, yoksa hiçbir şeyi elde etmek mümkün değildir.

5. Ülkeye ulaşıldığında oradaki gözlemcilere karşı, bir fatih veya kurtarıcı gibi davranmayıp tam tersine sakin ve mütevazı davranılmalıdır. Hemen başına ütüsüz bir fes geçirip her gördüğü Türk'ü de mutlu ve sırtkan bir şekilde “selamün aleyküm” diye selamlanmamalıdır. Bunu çok dostça duygularla yapsanız bile hiç uygun düşmez. Ne kadar sessiz ve sade davranırsanız o kadar başarılı olursunuz.

6. Dilenci ve benzerleri ne kadar ısrarcı olsalar bile sopayla, taşla kovalamamalı ve azarlamamalısınız. Madem öyle oraya gitmeyin ve şikâyet de etmeyin. Yoksa “Tabii ki gene asabi Alman” denecektir. Bu davranışlar sabır denemesidir. İki taraf arasında da

³² <https://www.deutsche-biographie.de/sfz39695.html>. Erişim: 22/06/2018.

büyük sabır var ve Almanların güzel ve sıcak taraflarını göstermek gerekir, kaba tarla çavuşu tarzını değil.

7. Her fırsatta, doğru bile olsa “domuz ekonomi, bozuk düzen (düzensizlik)” vb. küfürler kullanılmamalıdır. Hemen kendi kralını ve ülkesini övmeye başlayıp “evet bizim memleket Berlin’de gibi” cümleler kurulmamalıdır. Şunu akıldan çıkarmamak gerekir ki, böyle devamlı gücendiren ve ürküten davranışlar yalnızca Alman imajına zarar verir. “Sömürgecilerin” bu tarzı İngilizlere yakışır, onlara kalsın.

8. Türklere “yüksek kültür” götüreceğinizi düşünmeyin. Çünkü oradaki kültür bizim kültürümüzden daha eskidir. Daha iyi veya daha kötü olduğu zevk meselesidir.

9. Hiçbir zaman Türklerin sırtına dokunarak “e ihtiyarcık, nasılsın bakalım” gibi davranışlarda bulunulmamalıdır. Ne kadar iyi niyetli olursa olsun böyle davranış Türklerin ağına gider. Bizdeki “iyi niyetli” davranış onlarda tuzak gibi görülür. Hoşunuza gitmese de sakin ve ölçülü şark davranışına uyum sağlamalısınız.

10. Hiçbir zaman ne kadar aceleniz olursa olsun aceleci davranmamalısınız. Dışarıya karşı sakin, vakur, sabırlı ve cana yakın davranmalısınız. Ancak böylece amacınıza ulaşabilirsiniz.

11. Şarkın sakinliğini kalın kafalılık olarak algılama hatasına düşülmemelidir. Bu, karşındakinin ne düşündüğünün kestirilemeyeceği kadar sükunetli olması hali, Şarklıların Batı Avrupalılara üstün gelen tarafıdır. Bu sakinlik birçok şey ifade edebilir ama asla kalın kafalılık ifade etmez. Bu halin bizim kararımızı etkilemesinden kendimizi korumalıyız. Bu kesin kararlılık hali insanı kendi kararlığından gevsemeye yol açabilir. Bu sakinlik kadere rıza gösterme kabilinden ise aptal kadersizlik olarak bakmamak gerekir. Bu daha çok katlanma gücüdür, baskıya boyun eğmeme gücüdür ve bunun adı ‘Allah’a tevekkül’dür.

12. Şarklıların tembellikten hoşlanmasıyla, keyif yapmasıyla alay etmemek gerekir. Napolilerin tembelliğiyle ilgisi olmayan bir tembelliklidir. Türkler bilinçli olarak ve ruhunun en hassas bölgelerini hissederek dinlenirler: Bu, onun yeteneklerini, algılama gücünü tazeleme dinlenmesidir genç ve canlı kalmayı sağlar.

13. Şarkın komplimanlarla ve birçok nezaket usulleri ile dolu olan törenleriyle alay edilmemelidir. Fazla abartmadan ve karikatürize etmeden bu törenlere katılmaya çalışılmalıdır. Ve misafirperverlik gereklilikleri de yerine getirilmelidir. Görünüşte pek de önemsiz olan küçük şeyler burada önemli olabilir.

14. Kirli çizmelerle hiçbir zaman Türklerin odalarına girilmemeli ve ayakkabıları çıkarılmalıdır. Eğer bir cami ziyaret edilecek olursa, kocaman ve devamlı ayaktan çıkan terliklerle yürüyenlere gülünmemeli, ciddi ve sakin davranılmalıdır.

15. İbadet eden bir Müslüman görülürse görmezden gelerek sessizce yolunuza devam ediniz. Hem kendi hem de yabancı dinler üzerine her türlü edep dışı fikir beyanından kaçınılmalıdır. Çünkü Türkler dine çok saygılıdır ve bu konuda başka türlü düşünce tarzlarını anlamaz.

16. Eğer sade ve soylu bir Türk kadını görülürse, yan tarafa bakmak gerekir. Eğer bir kadına belli etmeden bile bakılırsa bu davranış Müslümanların gözünde bir hakarettir ve erkeğin kötü niyetli olduğunu gösterir.

17. Müslümanlarla hiçbir zaman kadınlar hakkında konuşulmamalıdır, ne ciddi ne de şaka olarak. Bu davranış kesinlikle yapılması mümkün olmayan bir davranıştır. Ayrıca Türklere “eşleri hanımefendinin” nasıl olduğu asla sorulmamalı, hatta kadın akrabalarından birinin nasıl olduğu da sorulmamalı, erkekler akrabaları dışında kimseyi sormamalıdır. Yabancı bir erkeğin Türk kadınına olan saygısını gösterme şekli onun varlığını yok saymak şeklindedir.

18. Ne kadar yakınlaşma denemeleri ve kolay elde etme imkânı olsa da Müslüman kadınlar tarafından yoldan çıkarılmamaya dikkat edilmelidir. Buradaki gelenekler orta çağdan kalmadır ve eğer yaşamayı seviyorsanız bunu yapmamalısınız.

19. Hafif kadınların bulunduğu ortamlarda neşeli şekilde (eğlenirken) görünülmemelidir. Çünkü Türkler, kendileri için aşağılayıcı buldukları bu davranışı gururlarına hiç yediremezler.

20. Levantenlerden ne kadar cana yakın ve ne kadar çalışma arzusu içinde olsalar da uzak durulmalıdır. Yağcı tarzlarıyla Almanlar için Doğu'daki en büyük tehlikedir.

21. Zannediliyor ki Türklerin, Almanların çok iyi olduğuna inanmaya en hazır olduğu zaman şimdidir. Fakat bu doğru değil. Türkler sessiz, bekleyen yaratılıştadır. Önce onlara kendimizi tanıtmalıyız, sonra cevabını alırız. Doğulularda her şey hatta ticaret bile etik anlara bırakılır. Eğer cana yakın arkadaşça düşünen bir yaklaşım görürse ki Türkler çok ince ruhludur, gönül bağı kurulmuşsa bu çabuk yıkılmaz ve böylece elinden gelen her şeyi yapacaktır. Ticarete de burada hislere göre hareket edilir. Ve hisler sakinlik, sıcaklık ve zaman ister. Bunu gerçekleştirmeye çalışılmalıdır.

22. Zannediliyor ki Doğulular sakin, neşeli bir çocuk kalbine sahip. Zararsız neşelilik içten gelen bir şeydir ve sesini yükseltmemesi onun hayran olunacak yanındır. Neşesini en iyi şekliyle gösterir. Almanların masal hayranlığı Türklerinkine benzemektedir. Burada ruhlarımız her zaman birbiriyle buluşabilir, fakat böyle olmuyor. Neden? Ya çok yüksek sesle konuşulmakta ya da birbirinden utanıp, çekinilmekte. İkisini yapmak da yanlıştır.

23. Eğer çok derin bir vatanperverseniz bunu gösterebilirsiniz, eğer ki -maalesef- değil iseniz bu konuyu hiç açmayın. Çünkü Türkler kendilerini vatanlarına feda ederler, bunu erkeklığın çekirdeği (özü) olarak görürler ve birçok şeyi buna göre değerlendirirler.

24. Şu akıldan çıkarılmamalıdır ki Türklerin milli duyguları şimdi özellikle çok yoğun durumdadır. Uzun süren baskılardan sonra şimdi tekrar daha önceki zamanlardaki büyüklüğünü tekrar hatırlamaktadır. Onun için Almanya'nın onlara yaptığı yardımı yardım olarak değil de kendi çabalarının karşılığı olarak -ki bunu hak ediyorlar- görmek gerekir. Eğer yapılan yardımdan ne kadar az söz edersek o kadar çok değeri bilinecektir. Kısacası: (Türklerin) tekrar canlanmış olan gururunu ve çok yükselmiş olan kendilerine güvenini saygıyla karşılamak gerekir. Bu duygu yaralanırsa açılacak kapılar çabucak kapanabilir.

25. Sonuçta Türkiye'de bulunulan zaman içerisinde yapılan her şeyin, kendiniz için değil de Türkiye için olduğunu, Türkiye için çalıştığımızın bilincinde olmalısınız. Kendi başımıza gelmiş olsanız da devlet tarafından görevlendirilmiş olsanız da Türkiye için çalışılmalıdır. Kendiniz için belki para kazanabilirsiniz, fakat yapılan işin yararı, hangi ülkede iş yapılmışsa o ülkenin yararınadır. Almanya için yalnızca bu yapılır, Almanya'nın itibarı böylece yurt dışında iyileştirilebilir. Bu da az bir şey değildir. Almanlar hakkında artık "gürültücü, uyumsuz ve kendini beğenmiş" gibi tabirler kullanılmamalıdır. Tam tersine "geliyorlar, hayat tarzımıza uyuyorlar, bize veriyorlar, biz onlara veriyoruz, adınız mübarek olsun!" Dışarıda Almanya'ya böyle hizmet edilebilir. Fakat çalışmalarınız da Türkiye için olmalıdır.

26. Doğuya gelecekle için söylediklerimin özeti şöyle: Öğrenen olacaksınız! Kendini öğrenen bir kişi olarak gör ve öğrendiklerine göre yaşa, böylece halktan öğreneceğin şeyler ki sen onların içinde yaşıyorsun, senin kucağına düşen hazır olgun bir meyve gibi olmalıdır. Öğrenen kişi fakat sabırlı olmalı, sessizce gözlemlemeli ve sevgiyle içlerine girmelidir. Doğuya gelenler, kim olursanız olun, hiçbir zaman unutmayın ki, öğrenenlersiniz! Yolunuz açık olsun!

19. Türk Alman Derneği (Yazar: Erich Schaier, s. 72)

Erich Schaier (1887-1956): Gazeteci, yazar. Heilbrondaki “Neckar Zeitung”un başyazarı. Kiliseye, kapitalizme karşı mücadele eden yazılar yazmıştır. 1946’da “Stuttgarter Zeitung”un yayımlayıcıları arasında yer almıştır.

Tercüme (özet):

Dernek eski banka müdürü, şimdi Devlet Bakanı Helfferich başkanlığında 1914 yılı baharında, Alman devlet adamlarının, iş adamlarının, bilim adamlarının ve sanat dünyasının birçok önemli şahsiyetlerinin bir araya gelmesiyle Türk Alman Birliği olarak kurulmuştur. Çalışma programı ise Türk ve Alman halkları arasındaki dostluğun korunması ve geliştirilmesi, daha da derinleştirilmesi için çalışmalar yapması, her iki imparatorluğu coğrafi uzaklığı ve kültürel farklılığı önemsenmeden amacının bilincine varması ve devamlı birbirine yaklaşması için eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları yapmasıdır. Birkaç ay sonra Almanya, Avusturya ve Macaristan’ı yok etmek isteyen karşı güçlerden oluşan bir dünyanın olduğu fakat Türkiye’nin kararlı ve isteyerek müttefik olduğu, beraber savaşıp kazanmayı istediği büyük savaş patlak verdi. O günden beri Türk Alman Birliği’nin kuruluş sebebi ve amacı olan Türklerle Almanlar arasındaki kardeşlik duygusu bazı ağır sıkıntıları atlatılarak, akıtılmış birçok kanla perçinlenmiştir. Karada ve denizde Türkler ve Almanlar aynı amaç için beraber cephelerde savaşırken Türk Alman Birliği de Almanya’nın her yerinden savaşa gönüllü gitmek isteyen binlerce taraftar ve üye kazanmıştır. Berlin W. 35, Schöneberger Ufer, 36 A’da faaliyet gösteren ve Türk Alman işbirliğinin her alanında odak noktası olan Türk Alman Birliğinin şeref üyeleri 6. Filo komutanı Mareşal Baron von der Golz, Çanakkale Harbinin muzaffer komutanı Mareşal Liman von Sanders, çok erken kaybettığımız eski Alman Büyükelçi Baron von Wangenheim, Türklerden Harbiye Nazırı ve Başveziri Enver Paşa, Türkiye’nin Berlin’deki Almanya Büyükelçisi Mahmut Muhtar Paşa ve onun halefi Hakkı Paşa en zirvedeki fahri üyelerimizdir.

Aynı zamanda da İstanbul’da bu Türk Alman Birliğinin aynısını, aynı amaçla, Türk Alman ortak işbirliği için çalışması iki halk arasındaki köprüünün diğer ayağı olmak üzere, Türkiye’deki şubesini kurma ve organize etme işlerinin yürütücüsü Türk Alman Birliğinin İstanbul’daki en üst düzeydeki fahri yöneticisi Ekselans Enver Paşa’dır, diğer fahri üyeler Ekselans Talat Bey, Ekselans Cemal Paşa, Alman tarafından Mareşal Baron von der Golz, Amiral von Usedom ve Büyükelçi Baron von Neurat’tır. Fahri üyeliklere ise S. H. ve Veziri Azam Said Halim, Ekselans Şehzade nazır Halil Bey, Alman Büyükelçi Kont Wolff-Metternich getirilmiştir. Komite üyeleri: Başkan Tören genel başkanı İsmail Cenani Bey, Vali Cambolat Bey, Emniyet Müdürü Bedri Bey, Müsteşar Hasan Tahsin Bey, Oda Başkanı Hüseyin Cahit Bey, Müzeler Müdürü Halil Bey, Süleyman Numan Paşa, İsmet Bey ve Belediye Başkanı Ali Vasfi Bey; Almanlardan gizli istihbarat danışmanı Prof. Schmidt (Başkan Yardımcısı), Albay Piskopos (teutonya Başkanı), genel Müdür Günter, Gizli Danışman Goeppert, Albay von Lossow, kaptan Human, Kaptan Yüzbaşı von Haas, Paul Weitz ve Berlin’den Prof. Dr. Jaechk’tir.

Majesteleri Alman Kayzer ve Sultan, Türk Alman Birliğinin kuruluşunu, bir irsaliye değişimi esnasında memnuniyetle karşıladıklarını belirtmişler ve İstanbul’da “Dostluk Yurdu”nun inşa edilmesi çalışmaları başladıktan sonra, ki aynısı Berlin’de de kurulacak, özellikle Alman Kayzer’in iştirak etmesiyle esas görev ve çalışmalarına başlamıştır. Binanın yapı masraflarını Alman taraf üstlenmiş, arsasını Türk tarafı hibe etmiştir. Ekselans İsmail Hakkı Bey’in başkanlığındaki inşaat ekibi bu yıl içinde temel atmaya hedefliyor ki

gelecekteki barış günlerimizde, silah arkadaşı iki halk arasında kültür alışverişi merkezi ve Türk halkı için kültür merkezi olsun. Enver Paşa'nın Alman Kayzer'e sunduğu belge şu cümlelerle sona eriyor: "Hedeflenen "Dostluk Yurdu" binasının kısa zamanda tamamlanması ümidiyle umuyorum ki Dostluk Yurdu muzaffer iki halkın yalnızca dostluğunun göstergesi olmayıp aynı zamanda müttefik Alman ve Türk halkları arasında barış ve dostluğun da işareti olsun."

KAYNAKÇA

1. Cengiz 2011, Semran: *Martin Hartmann ve Şarkiyat Çalışmaları*, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/3, 1401-1413.
  2. Kuran 1984, Pinar Nedret: *1900-1983 Yılları Arasında Türkçe'de Goethe ve Faust Çevirileri Üzerinde Bir İnceleme*. Doktora Tezi. T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Edebiyat Fakültesi, Türkoloji Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı. İstanbul: Boğaziçi Üniveristesi Yayınları. Giriş Bölümü.
  3. Kuran-Burçoğlu, Nedret 2003: *Türk-Alman Kültürel İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi*, Marmara Üniversitesi, Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt 11, Sayı 1-2. 169-209.
  4. Leidinger 2017, Paul: Ulrich Hillebrand (Hg): *Deutsch-Türkische Beziehungen im Jahrhundert zwischen Erstem Weltkrieg und Gegenwart, Worte-Werke-Utopien*" Bd. 19, Lit Verlag.
  5. Ortaylı 1981, İlber: *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 479. 100. Doğum Yılında Atatürk'e Armağan Dizisi No: 24. Ankara.
  6. Özyayın 1992, Abdülkerim: *"BECKER, Heinrich, Alman müsteşriki ve devlet adamı"* Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV, 5. c, Ankara.
  7. Schrader 2015, *İstanbul, Yüz Yıl Öncesine Bir Bakış*, Çev., Kerem Çalışkan, Remzi Kitabevi, İstanbul.
  8. Steuerwald, Karl 1995: *Deutsches-Türkisches Wörterbuch*. Otto Harrassowitz und Novaprint. Wiesbaden/İstanbul.
  9. Uzun 1997, *HALİL HÂLİD BEY*, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 316.
  10. Wallach 1976, Jehuda L. *Anatomie einer Militaerhilfe, "Die preussisch - deutschen Militaer missionen in der Türkei 1835-1919"*, Düsseldorf. Çev. Çeliker, Fahri. *Bir Askeri Yardımın Anatomisi. "Türkiye'de Prusya-Alman Askeri Heyetleri 1835-191"*, T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Gnkur. Basımevi, 1985, Ankara.
  11. Wahrig, Gerhard 1986/1988: *Deutsches Wörterbuch*. Verlagsgruppe Bertelsmann. München.
- E- Kaynaklar:
1. Berlin Devlet Kütüphanesi, Prusya Kültür Varlıkları Bölümü: <http://zefys.staatsbibliothek-berlin.de/zdb/titelnachweis/title/1020045264/>. Erişim: 22/6/2018.
  2. www.digiporta.net.

3. Ergün 1990, Mustafa, “Die deutsch-türkischen Erziehungsbeziehungen während des ersten Weltkrieges”, OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), Sayı 3, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergi-ler/19/835/10568.pdf>, Erişim: 12/06/2017.
4. Görgülü 2013, İ. “Çanakkale Zaferi Üzerine Alman İddiaları.” T.C. Başbakanlık, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi.
<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-28/canakkale-zaferi-uzerine-alman-iddialari>. Erişim: 14/06/2018.
5. Illustrierte Zeitung, *Die Türkei und Deutschland*, Herausgegeben in Gemeinschaft der Deutsch-Türkischen Verienigung. Verlag J. J. Weber, Nr: 3803, Kriegsnummer 94. (Leipzig).
6. <https://www.istanbulmuzayede.com/urun/529423/cornelius-gurlitt-di>. Erişim: 14/06/2018.
7. www.jmo.org.tr/resimler/ekler/5c3dd7514bf620aek.pdf/dergi. Erişim: 16/06/2018
8. <https://www.munzinger.de/search/portrait/Carl+Anton+Schaefer>. Erişim: 15/06/2018.
9. <https://opacplus.bsb-muenchen.de/metaopac/search?View=default&db=100&id=715543-8>. Erişim: 20.05.2018
10. www.turkedebiyati.org/yazarlar/aka-gunduz. Erişim: 22/06/2018.